

Iz knjižne izdaje

AHAČIČ, Kozma, ČEPAR, Metod, JELOVŠEK, Alenka, LEGAN RAVNIKAR, Andreja, MERŠE, Majda, NARAT, Jožica, NOVAK, France (2021): *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja. A–D.*: Ljubljana: Založba ZRC.

Kazalo

7	1 Splošno o slovarju
	1.1 Značaj slovarja
	1.2 Obdobje
	1.3 Korpus
	1.3.1 Listkovni korpus (kartoteka)
	1.3.2 Digitalni korpus
	1.4 Delo za slovar
	1.5 Izdelava poskusnega snopiča
	1.6 Izdelava popisa občnoimenskega besedja
	1.7 Izdelava slovarja
13	2 Zgradba slovarskih člankov
	2.1 Zgradba razlagalnih slovarskih sestavkov
	2.1.1 Iztočnica in njene glasovne različice
	2.1.2 Zaglavje
	2.1.3 Pojavitve iz slovarjev, registrov in slovnice
	2.1.4 Razlagalno-ponazarjalni del razlagalnega slovarskega sestavka
	2.1.5 Frazeološki razdelek
	2.1.6 Terminološki razdelek
	2.1.7 Etimološka kazalka
	2.1.8 Vodilke
	2.1.9 Podatek o avtorju slovarskega sestavka
	2.2 Zgradba kazalčnih slovarskih sestavkov
37	3 Viri za slovar
	3.1 Slovenski viri
	3.2 Tujejezični viri
	3.3 Kratice virov
40	4 Preglednica najpogostejših zapisov glasov slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja
43	5 Literatura
47	6 Okrajšave
48	7 Znaki
49	8 Slovar

1 Splošno o slovarju

1.1 Značaj slovarja

Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja je razlagalni zgodovinski slovar. Tipološko ga natančneje določajo naslednja dejstva:

- obravnava knjižni jezik;
- obsega samo eno obdobje, v njem pa zgolj v knjižni obliki izdana dela slovenskih protestantskih piscev;
- izdelan je na podlagi popolnega korpusa vseh del;
- osnovne enote slovarja so enobesedne iztočnice, nanje kažejo kazalke različnih vrst;
- iztočnice so posodobljene oz. prečrkovane in združujejo več glasovnih različic, ki so se lahko zapisovale na več načinov;
- ponazarjalno gradivo je citatno po načelu znak za znak – fraktura (gotica) je spremenjena v okroglo pisavo (latinico), ligature pa so večinoma razvezane.

Pri posamezni iztočnici so prikazani: glasovne različice, tip pregibanja, rekonstruirano mesto naglasa, oblikoslovni podatki oz. glasovne podobe posameznih oblik, pomenske lastnosti z razlagami in zgledi, slogovne lastnosti posameznih pomenov ali pomenskih odtenkov. Vsak pomenski pojav je ilustriran z najmanj enim konkretnim zgledom. V okviru zgledov za pomen se posveča pozornost vsem avtorjem, vrstam besedil in razširjenosti, vendar se posamezni tip besedne zveze praviloma navaja samo po enkrat. Načeloma slovar prinaša popoln popis pomenskih, slogovnih in oblikoslovnih pojavov pri posamezni iztočnici.

1.2 Obdobje

Slovarski korpus predstavljajo vsa slovenska besedila ohranjenih natisnjenih del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja od 1550 do 1595. Zaradi neposredne povezanosti s predhodnimi deli sta upoštevana tudi Megiserjeva večjezična slovarja (MD 1592 in MTh 1603). Slovar seveda ne obravnava tujejezičnih (predvsem latinskih in nemških) delov besedil. Nekatere knjige v korpusu niso ohranjene v celoti (edini ohranjeni izvod je nepopoln).

Slovar je omejen tudi **tematsko** in ne zajema nenatisnjenih del, ki so nastajala izven skupine slovenskih protestantskih piscev (npr. *Gorske bukve*, 1582).

Tuje besedje iz slovarjev (oz. slovarskih dodatkov) obravnavamo po naslednjih načelih:

- ne obravnavamo besed iz 4. stolpca Dalmatinovega Registra (DB 1584);
- ne obravnavamo besed iz zadnjega stolpca Registra v DB 1578, ki so izpričane tudi v četrtem stolpcu Registra DB 1584;
- ne obravnavamo besed, ki so v Besedju 2011 opremljene z oznako *hrv.* kot prevedbo oznak *Cr.*, *Croa.* in *Croat.* v MD 1592;
- ne obravnavamo besed, ki so v MD 1592 označene z oznakama *Ilir.* in *Dalma.*;
- obravnavamo besede iz Megiserja, ki so označene z oznako *bez.*, enako tudi tovrstne besede iz Registrov.

Pri redkih primerih iz Megiserjevih slovarjev, ko je prišlo do zamenjave slovenskega primera s hrvaškim in obratno, je napaka označena, hrvaška beseda s slovensko oznako ni obravnavana, obravnavana pa je slovenska besedo s hrvaško oznako (npr. *bronec*). Obravnavane so tudi besede, ki so pod napačno iztočnico (npr. *cepič*).

Pojavitve iz neslovarskih del (npr. iz KPo 1567 ali JPo 1578), ki so (četudi prevzete iz hrvaščine, latinščine ali drugih jezikov) nelastnoimenski sestavni del slovenskega besedila, se obravnavajo kot slovenske iztočnice.

Pojavitve **besed iz tujih jezikov**, ki so rabljene citatno in neprevzeto, v slovarju ne razlagamo.

1.3 Korpus

Slovar je narejen na podlagi digitalnega in listkovnega korpusa.

1.3.1 Listkovni korpus (kartoteka)

Temelj za izdelavo prvega zvezka slovarja je bil listkovni korpus. Obsega 3.169.000 listkov, ki so pripravljene na podlagi fotografij ali fotokopij posameznih izvirkov.

Gradivo se je zbiralo po načelu: vsaka beseda se izpiše vsakokrat, ko se pojavi. Zaradi nekaterih pomislekov smo TE 1555 izpisali tudi primerjalno, ko smo isto besedilo enkrat izpisali popolno, drugo redakcijo pa tako, da so se izpisovale samo spremembe.

Skoraj vse gradivo je preslikano iz izvirkov in je na listkih formata A6. Na listkih je spodaj oznaka dela in stran, levo zgoraj je s pisalnim strojem izpisana izhodiščna oblika besede, ki je v besedilu podčrtana. Besedilo, ki je na listku izpisano, ima na zgornji in spodnji strani dodani po dve vrstici, tako da imajo vse izpisane besede potrebno sobesedilo. DAg 1585 je izpisana na računalnik, listke zamenjujejo konkordance vseh pojavitev. Pri slovnici (BH 1584) in slovarjih (MD 1592, MTh 1603) smo se oprli na prejšnji popolni izpis, narejen ročno in s pisalnim strojem.

Besedilo na listkih, ki je nezmanjšan ali zmanjšan posnetek originala, smo uredili tako, da je bilo pri vsaki besedi dovolj sobesedila. Po eni strani gre za nujno sobesedilo, po drugi strani pa smo z dolžino izpisanega besedila na listku dosegli včasih zelo potreben razširjeni kontekst.

Gradivo je urejeno v kartotekah po abecednem redu. Kartotek je več: občnoimenska, ki obsega vse besede, lastnoimenska, ki obsega vsa lastna imena, kratiška, ki vključuje vse krajšave, znake in številke, tujeizrazijska kartoteka, ki vsebuje citatne besede in izrazje. Občnoimenska kartoteka je urejena tudi vsebinsko in omogoča idealno izhodišče za pripravo slovarskih sestavkov.

1.3.2 Digitalni korpus

Listkovni korpus smo v zadnji fazi dela dopolnjevali z digitalnim Korpusom 16 (<https://fran.si/korpus16/>). Ta obsega prepise 45 knjižnih del na 12.945 straneh, skupaj 16.145.852 znakov brez presledkov oz. 3.360.299 različnih pojavitev besed (enot med presledki). Zunaj korpusa so ostali samo BTa 1580, BH 1584, MD 1592 in MTh 1603. Tudi ta korpus ne vsebuje daljših nemških ali latinskih odlomkov, ki se nahajajo znotraj knjig.

Delo na korpusu je potekalo v več fazah. Najprej smo organizirali ročni prepis besedil s pomočjo indijskega podjetja CyberData India po metodi dvojnega prepisa (dva prepisovalca prepiseta enako besedilo, tretji uskladi mesta, kjer je prepis različen). Ta metoda se je izkazala za finančno vzdržnejšo od skeniranja in optične razpoznave besedila, saj je bilo za le malo večji vložek v prepisanih besedilih manj napak, hkrati pa so prepisovalci lahko besedila sproti opremljali s poenostavljenimi oznakami v jeziku xml.

Druga faza dela je obsegala pregledovanje prepisov, ki je potekalo primerjalno z besedilnimi viri. Kombinirali smo študentsko delo s posegi raziskovalcev na težavnejših mestih (poškodovani listi, zabrisana mesta, nejasen tisk, slabši posnetki ipd.).

Zaradi velikega obsega besedil in težavnega branja nekaterih mest so napake v prepisu še vedno možne.

Neberljiva mesta ali mesta s posebnostmi v tipografiji so zaenkrat označena z znakom #. Evidentnih napak v zapisu nismo popravljali niti kakorkoli drugače posegali v besedilo (npr. zapis *vtimolitvi dershi mo* namesto *vti molitvi dershimo*, zapis *XXTII* namesto *XXVII*). Dvojni *w* je zapisan kot v originalih: *vv*. Večina ligatur v tekstu je razvezana (npr. *æ > ae*, *ṗ > pre*), ohranjena pa je tilda, ki označuje *m* ali *n*. Napačno številčenje strani smo ohranili kot del besedila.

Tretja faza dela je obsegala pretvorbo preprostih oznak xml v format xml TEI, ki omogoča večjo povezljivost in lažje strojno branje besedil.

1.4 Delo za slovar

Delo je potekalo v več fazah: odločitev za popolni izpis, zbiranje in priprava besedil za izpisovanje (izdelava matric, razmnoževanje listkov), oblikovanje pravil izpisovanja, izpisovanje vsake besede v vsakokratni rabi, pregledovanje izpisa ob branju celotnega besedila, priprava izpisanega gradiva za uvrščanje v kartoteko, analize težavnih mest in zapletenejših pojavov za predlaganje primernih rešitev, alfabetiranje (razporejanje po abecednem redu), oprema tako zbranega gradiva z vsemi potrebnimi opombami (slovnične oznake, razlikovalni podatki, kazalke, vodilke, poenotenje posebnosti), popisi besedja posameznih del (alfabetariji), raziskovanje posameznih vprašanj, oblikovanje skupne kartoteke, izdelava slovarskega koncepta, izdelava poskusnega snopiča (2001), izdelava popisa občnoimenskega besedja (2011), izdelava slovarja.

To delo so opravljali:

- skupina rednih sodelavcev, ki se je postopoma širila od enega do sedmih sodelavcev in nato skrčila na pet sodelavcev;
- posebna komisija strokovnjakov za leksikološka vprašanja, izbrana izmed sodelavcev Inštituta za slovenski jezik SAZU oz. ZRC SAZU in Filozofske fakultete, ki se je imenovala Komisija za historične slovarje slovenskega jezika (do 1994);
- zunanji sodelavci.

Komisija za historične slovarje, katere predsednik je bil ves čas France Bezlaj, je delo vodila in spremljala na sejah od nastanka leta 1973, zlasti pa potem, ko jo je uradno imenovala SAZU leta 1975, do prenehanja delovanja leta 1994, ko je bilo delo že dobro utečeno in ko so se že usposobili samostojni raziskovalci. Člani Komisije so bili od začetka dalje France Bezlaj, Jože Koruza, France Novak, Martina Orožen, Breda Pogorelec, Jakob Rigler, Jože Stabej in Stane Suhadolnik. Kasneje so ji bili pridruženi še Franc Jakopin, Majda Merše, Vilko Novak, Janez Orešnik, Francka Premk in Alenka Šivic-Dular. Komisija je v času obstoja doživela nekaj sprememb zaradi smrti posameznih članov. Delovna enota, ki se je sprva imenovala po komisiji, je leta 1974 dobila tudičasne prostore, leta 1988 se je preimenovala v Sekcijo za zgodovino slovenskega jezika. Po ukinitvi Komisije sta bila organizacija in vodenje Sekcije izoblikovana v okviru ZRC SAZU, delo pa se je s tem časovno racionaliziralo.

Redni sodelavci so opravljali številna dela: organizirali in vodili so izpisovanje, sledili navodilom Komisije ter usklajevali delo zunanjih sodelavcev. Neposredno vodenje izpisovanja so opravljali Francka Premk, Majda Merše in France Novak. Predvsem redni sodelavci so skrbeli za kartoteko in vodili abecedno urejanje listkovnega gradiva. Neposredno sta vodili alfabeticiranje Majda Merše in Francka Premk. Najprej, še pred abecedno razvrstitvijo, so pregledali izpis (Majda Merše, poleg nje pa še Francka Premk, Jožica Narat in deloma France Novak). Nato so slovnično obdelali kartoteke posameznih del in izdelali alfabeticarije, s katerimi naj bi bilo pokazano, katere besede se v posameznih delih uporabljajo. Vrh vseh teh del je bila izdelava koncepta slovarja, poskusnega snopiča, popisa občnoimenskega besedja in slednjič izdelava slovarja.

Prva redna sodelavka v (današnji) Sekciji je bila Francka Premk, ki je z delom pričela 1. 7. 1973 (do 2010). V naslednjem letu se ji je najprej pridružila Majda Merše (do 2012, pozneje zunanja sodelavka), leta 1976 pa še France Novak (do 2004, pozneje zunanji sodelavec). Leta 1985 je v sekciji začela sodelovati Jožica Narat (do 2017, pozneje zunanja sodelavka), leta 1989 Andreja Legan Ravnika, leta 2003 Kozma Ahačič, leta 2009 Alenka Jelovšek in Metod Čepar ter leta 2018 Eva Trivunović. Sekcijo so po ukinitvi Komisije vodili France Novak (1987–2004), Majda Merše (2004–2012), Kozma Ahačič (2012–2018) in Andreja Legan Ravnika (2018–).

Zunanji sodelavci so opravili številna dela. Za izdelavo matric in alfabeticiranje ter pozneje za pregledovanje prepisa besedil za korpus smo večinoma dobivali študente (od rednih sodelavcev sta abecedno urejali gradivo in urejali kartoteko tudi Ida Mlakar in Meta Kambič). Najpomembnejše delo so opravili izpisovalci, ki so vsako pojavitev vsake besede posebej podčrtali in listek opremili z izhodiščno besedo (Marija Jamar Legat, Olga Sterle, Milena Topolovec in Alenka Kreft).

1.5 Izdelava poskusnega snopiča

Leta 2001 je izšel *Poskusni snopič Slovarja jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*.

Sestavila sta ga Majda Merše in France Novak s sodelovanjem Francke Premk in tehnično pomočjo Mete Kambič. Namen poskusnega snopiča je bil, da predstavi zamisel slovarja v širokih obrisih in da opozori na nastajajoče delo.

1.6 Izdelava popisa občnoimenskega besedja

Leta 2011 je izšlo *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*. Sestavili so ga Kozma Ahačič, Andreja Legan Ravnikar, Jožica Narat, France Novak in Majda Merše, ki je delo tudi konceptualno vodila. Namen *Besedja* je bil popisati občnoimensko besedje, ga v listkovni kartoteki pripraviti za slovarsko delo in ga opremiti z besednovrstnimi in drugimi slovničnimi oznakami.

1.7 Izdelava slovarja

Z izdajo *Besedja* je bil izpolnjen še zadnji vmesni korak pred izdajo celotnega slovarja.

Leta 2011 se je začelo intenzivno delo s pripravo končnega koncepta slovarja, pripravo leksikografskega priročnika za izdelovanje slovarskih sestavkov in pripravo potrebnih tehničnih del za izdelavo slovarskih sestavkov v programu iLex. Redakcijsko delo je natančneje popisano v zapisnikih sekcije od leta 2011 naprej, povzeto pa v *Priročniku za vpisovanje gesel* (več različic 2016–2020). Posamezni specifični primeri in z njimi povezane odločitve, ki jih ta uvod ne more popisati v celoti, so tako bodočim raziskovalcem na voljo v arhivu Sekcije.

apostol (apostol, apostel, apostal, apostos, apustol) -a sam. m [a'po:stol -a]; P približno 600,

iztočnica in njene različice

K 24 (TT 1557, TL 1561, KB 1566, TPš 1567, KPo 1567, TC 1574, DJ 1575, DPa 1576, JPo 1578, DB 1578, TKm 1579, DC 1579, DC 1580, TT 1581-82, DB 1584, DC 1584, DM 1584, TiPre 1588, MD 1592, TPo 1595, TiM 1595, TiC 1595, ZK 1595, MTh 1603) – ed. im.: apost | e/o | l/stol[!] (JPo 1578, III,4b); – rod.: apostola; →; – dv. im.: apostola; →; – mest.: apostoloma (TPo 1595, III,119); – mn. im.: ap | o/ó | st | o/a (JPo 1578, III,2) | li; – rod.: ap | o/u (DC1580,)(5a) | sto | l/s (KB 1566, Fb) | ov/u (DB 1584); – daj.: ap | o/o[!] (TPo 1595, II,25) | stolom; →; – mest.: apostol | ih/eh (JPo 1578, II,63); ☺

zaglavje

medrazdelek s pojavitvami iz slovarjev, registrov in slovnice

Crajin/ki. Iogri. Sloven/ki, Besjzhki. Apóftoli, vzhenizi DB 1584, III,CeIVb

1. ver. *vsak od dvanajstih Jezusovih učencev, izbranih, da oznanjajo, širijo njegov nauk; apostol:* Inu kadar dā poštane, poklize[!] fuie mlashe, inu is tih te Duanaift ifuoli, katere ie **Apoftole** imenoual TT 1557, 177; fo oni lami

pomenske enote z razlagami, zgledi in pojasnili

refnizo pfovali inu framotili .. lashniuemu Duhu Hudizhu inu niegouim **Apoftolom** kdopadeniu flushe JPo 1578, III,72b; bi my nikar tudi od Hudizha fkusi njegove s'Sle inu **Apoftole** sapelani ne bily TPo 1595, II,177

etimološka kazalka

☞ iz gr. prek lat., prim. **apostolus** [J. N.]

avtorstvo slovarskega sestavka

● – **dobiti boj (s čim) zmagati, premagati (kaj):**

dobiti boj: Mi verni fmo skufi Cristufa ta **boi** inu kreg fto fmertio inu fteim peklom dobili TT 1557, h4b

◆ – **ordninga/ordnunga k/v boju bojna ureditev:**

Tedaj je Krajl s'jutra sguda vftal, pred dném, inu je pelal to Vojlko na zéfto pred Betzaharo, inu je puftil ordnungo **h'boju** fturiti, inu trobentati DB 1584, II,184a; Acies. *Germ.* ein Schlachtordnung. *Sclav.* ordningu[!] **vboji** MTh 1603, I,27-28

◆ – **špice boja v bojne vrste razporejene**

(klinasto oblikovane) skupine vojakov: Gdu je ta, katera fe vidi kakòr Daniza, lepa kakòr Luna, isvolena, kakòr Sonce, ftrafhna kakòr fhpice tiga **boja** DB 1584, I,333b

frazološki razdelek

terminološki razdelek

fadu posna: Sakaj fige fe ne **bero** na Terny:

inu Grosdje fe tudi ne **bere** na Garmovji TPo 1595, II,141; Vindemio. *Germ.* herbften, Trauben ablesen. *Sclav.* grofdie **brati** MTh 1603, II,709

vodilke

PRIM. berejoč

PRIM. beroč^{1,2}

PRIM. bran²

PRIM. naprejbrati [A. L. R.]

2 Zgradba slovarskih sestavkov

Slovarski sestavki v SSKJ16 so dveh vrst:

1. razlagalni slovarski sestavki
2. kazalčni slovarski sestavki

Izjemoma so mogoči tudi vodilčni slovarski sestavki, ki jih v prvem zvezku slovarja ni. Vodilčni slovarski sestavki opozarjajo na neprvi del (glagolskega) kalka, kadar tak neprvi del ni izpričan kot samostojno geslo, ampak samo kot sestavina kalka. Vodilčni slovarski sestavki v tem primeru preprečujejo, da bi kaka iztočnica ostala v slovarju skrita ali težje izsledljiva.

2.1 Zgradba razlagalnih slovarskih sestavkov

Slovarski sestavek ima naslednjo zgradbo:

1. iztočnica in njene glasovne različice
2. zaglavje
3. medrazdelek s pojavitvami iz slovarjev, registrov in slovnice, ki ne ustrezajo zgolj enemu od pomenov*
4. pomenske enote z razlagami, zgledi in pojasnili
5. frazeološki razdelek (lahko je vezan tudi na posamezne pomenske enote)*
6. terminološki razdelek (lahko je vezan tudi na posamezne pomenske enote)*
7. etimološka kazalka*
8. vodilke*
9. avtorstvo slovarskega sestavka

Deli, označeni z zvezdico, so neobvezni.

2.1.1 Iztočnica in njene glasovne različice

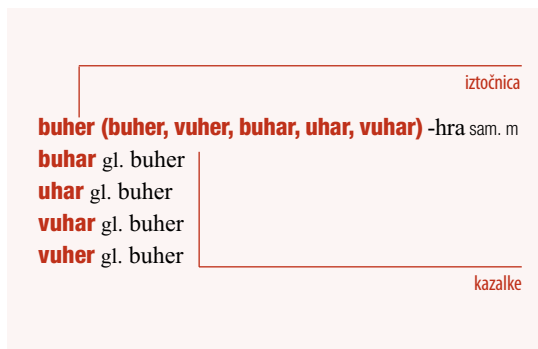
Iztočnice so navedene v pisno in glasovno posodobljeni obliki z namenom, da bi bila današnjemu uporabniku pot do iskanih podatkov in obvestil čim bolj olajšana. Če je ohranjeno večje število glasovnih različic, je kot iztočnica upoštevana tista, ki je enaka ali najbližja najbolj uveljavljeni sodobni pojavitveni obliki besede. Iztočnica je navedena v izhodiščni oz. v prvi osnovni obliki. Ta je pri samostalniški besedi imenovalnik (ednine), pri pridevniški besedi imenovalnik ednine moškega spola, pri glagolu pa nedoločnik.

Homonimne iztočnice so označene z nadpisano številko ob iztočnici in razvrščene po naslednjem zaporedju: 1. samostalnik (sam.), 2. posamostajlena pridevniška beseda (posam.), 3. pridevnik (prid.), 4. števnik (štev.), 5. zaimek (zaim.), 6. glagol (glag.), 7. prislov (prisl.), 8. povedkovnik (povdk.), 9. predlog (predl.), 10. veznik (vez.), 11. členek (čl.), 12. medmet (medm.), 13. člen, 14. členica, 15. črka, 16. črkje, 17. glas, 18. dvo-glasnik, 19. troglasnik, 20. glasovna zveza, 21. predpona, 22. končnica, 23. končaj, 24. zlog.

blizi¹ prid.
blizi² prisl.
blizi³ povdk.
blizi⁴ predl.
blizi⁵ čl.

Pri pisnem posodabljanju iztočnice in v oklepaju navedenih obstoječih glasovnih različic je bilo opravljeno ustajeno prečrkovanje iz bohoričice v sedanjo slovensko pisavo. Delno neprečrkovani so le znaki, ki dajejo slutiti izgovorno različnost (npr. zapisi mehkega *n* in *l*). Načela prečrkovanja so razvidna iz *Preglednice najpogostejših zapisov glasov slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*.

Iztočnice so tudi glasovno posodobljene, zato lahko ena iztočnica združuje več različic iztočnice. Povezava med glasovno neposodobljenimi različicami iztočnice in posodobljeno (rekonstruirano) iztočnico je prikazana s pomočjo kazalk, ki kažejo iz glasovno neposodobljene različice iztočnice na glasovno posodobljeno iztočnico.

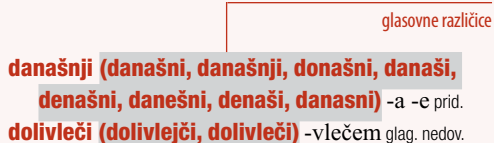

S kazalnimi slovarskimi sestavki ne prikazujemo različic iztočnice, v katerih so glasovne spremembe sistemsko predvidljive in hkrati pogoste:

- različen, vendar predvidljiv zapis mehkega *n* in *l*;
- nadomestitve *u*-jevskega odraza dolgega padajočega ter nenaglašena izglasnega (etimološkega) *o*-ja z *o*-jem (npr. *oko* za *oku*, *žito* za *žit*, *trpežljivo* za *trpežlivo*);
- nadomestitve dvoglasniškega odraza naglašena jata z *e*-jem (npr. *len* za *lejn*);
- nadomestitve *i*-jevskega odraza nenaglašena kratkega *e*-ja (*menih* za *minih*) ali *a*-jevsko in *i*-jevsko obarvanega polglasnika z *e*-jem (*bolezan* za *bolezin*);
- nadomestitve odrazov *al*, *el*, *ul* za nekdanji samoglasniški *l* z *ol* (npr. *jabolko* za *jabalku*, *jabelku*, *jabulku*); redkejši odraz *o* prikazujemo (*dog* za *dolg*, *dogovanje* za *dolgovanje*, *doponen* za *dopolnjen*);
- nadomestitve Kreljevega mehkega *č* s *č* (npr. *gospoščina* za *gospoščina*).

Iztočnice zajemajo zgolj glasovne različice. Obrazilno različne istokorenske tvorjenke (besedotvorne variante) so obravnavane v posebnih slovarskih sestavkih (npr. *kupčev* in *kupski*).

Glasovno neposodobljene različice iztočnice so navedene v oklepaju za iztočnico. Naštete so vse glasovne različice iztočnice, tudi tista, ki nastopa v iztočnični vlogi. Razporejene so po pogostnostnem zaporedju in ločene z vejico. Če pogostnostnega zaporedja ni mogoče rekonstruirati, sta kot pomožni razvrščevalni merili upoštevani časovno in abecedno zaporedje. Med glasovnimi različicami, naštetimi v oklepaju, so navedene tudi take, ki so rekonstruirane na osnovi sklanjatvenih ali spregatvenih oblik iztočnice (npr. *postajeti* < *poftajejo*). Na pisavo skupaj/narazen pri različicah iztočnice ni opozorjeno.

Ker ima lahko ena iztočnica več različic, določanje osnovne iztočnice ni bilo vedno preprosto. Pri neprevzetih ali zgodaj prevzetih besedah z glasovnimi različicami smo se pri določanju iztočnice ravnali po naslednjih načelih:

- današnje izhodišče oz. zastopanost v slovarjih,
- pogostnost,
- tvorbena zmožnost.

Kjer je rekonstrukcija osnovne oblike iztočnice ali ene od različnih iztočnic izrazito negotova, je iztočnica ali njena različica označena z zvezdico (asteriskom).

Iztočnice in različice iztočnic, pri katerih ni nedvoumno, ali gre za pisno varianto pod vplivom tujejezične norme ali za glasovno različico, so nastavljene na podlagi zapisa, ne na podlagi možne glasovne vrednosti, in so označene z votlim krožcem (°): *cinklvejn°*, *cejzlica°*, *blejbejs°*. Če je iztočnica označena s krožcem, morebitnih različnih iztočnic dodatno ne označujemo.

iztočnica na podlagi zapisa

cinklvejn° (cinklbejn, cinklvejn) –a sam. m

Pri **samostalnikih** (in po analogiji pri posamostaljenih pridevnikih) so pod različne iztočnice uvrščene variante tipa *cerkev – cerkva*, *bukve – bukvi* (pri posamostaljenih pridevnikih glede na pridevnik: *bogat – bogati*) itd., ki kažejo na pripadnost različnim sklanjtvama ali besednima vrstama. Na problematiko prekrivnih oblik opozarjamo v oblikoslovnem zaglavju (2.1.2.5).

Posamostajene pridevnike prikazujemo z obliko za moški spol (in s končnico druge osnovne oblike za moški spol), če je izpričana raba moškega spola ali vsaj dveh različnih spolov; če je raba vezana na en sam spol (ž ali s), pa jih prikazujemo z iztočnico v tej obliki.

Če pri **pridevniku** nedoločna oblika ne obstaja, na določno obliko pa se prepoznavno veže vrstni pomen, je kot iztočnica nastavljena določna oblika. Enako velja tudi za pridevnike, ki so izpričani z malo primeri in kjer bi bila možna (in je morda tudi obstajala) nedoločna oblika, vendar je izpričana samo določna (npr. *bučni*).

Glasovne različice **predponskih glagolov** (nastopajo samostojno ali kot sestavine glagolskih kalkov) tipa *izbrisati – zbrisati*, *izprati – sprati* itd., ki običajno nastajajo z obrusitvijo samoglasniškega dela in (v nekaterih primerih) z zvenečnostno prilagoditvijo soglasnika okolici, so obravnavane kot samostojne iztočnice, ker je pri večini primerov težko ugotavljati izvor (pri predponi *z-* npr. obstaja možnost nastanka iz *vz-* 'navzgor' ali *iz-* 'ven') in ker se nanje pogosto vežejo različni pomeni.

Glagolski kalki, sestavljeni iz prislovnega in glagolskega dela, so v obliki iztočnic zapisani skupaj, ne glede na

način(e) zapisovanja v besedilih. Odločitev za tak način zapisovanja opravičuje leksikaliziranost in z njo pomenska osamosvojenost tvorjenk. Na zapisovanje skupaj ali narazen kažemo v oblikoslovnem zaglavju.

V primerih, ko smo bili soočeni z dilemo, ali v glagolskem naštevalnem nizu (navadno slovarskem) navedeni glagol obravnavati kot **glagol s se ali brez se**, smo se odločali glede na število pojavitev glagola s *se* in zapisov brez *se* – slednje tudi ob upoštevanju možnosti, da se ob večjem številu zaporedno naštetih glagolov s *se* morfem *se* lahko opušta oz. da v slovarskih nizih zapis s *se* lahko izostane zaradi vpliva tujejezičnih ustreznih (npr. *ardrati*: *Germ.* *zancken/hadern/ balgen/ wörtlen. Slav.* *ardrati*, *pregouarati*, *prepirati. Carint.* fe *hardrati* (MTh 1603, II,432-433); *Deutfch.* *Hadern. Latine.* *rixari. Windfjch.* fe *kregati, ardrati* (MD 1592, F6b)). Na način slovarske obravnave pojavitve, ki omogoča dvojno interpretacijo, je pokazano z ustreznim kazalko (npr. *ardrati* gl. *ardrati se*). Pri navajanju različnih iztočnic je na pojavljanje različnih glagolov s *se* in/ali na predvidljivost takega zapisa opozorjeno s pripisom morfema v oklepaju. Glagoli brez *se* v pesmih in v glagolskih nizih izven slovarjev so nastavljeni kot samostojne iztočnice s pripisom samo v nizu glagolov in v pesmih (npr. *bati*).

Pri **prevzetih** besedah z glasovnimi različicami je med njimi za iztočnico izbrana tista, ki je enaka ali najbližja najbolj uveljavljeni sodobni slovenski pojavitveni obliki besede (kot »sodobno« smo upoštevali tudi pojavitve v 19. stoletju). To velja samo, če glasovne različice obstajajo: če jih ni, je zapis iztočnice enak izpričani besedi. Primer: pri različicah iztočnice *wirtemberski* in *birtemberski* je izbrana iztočnica *wirtemberski*; pri izpričani obliki *birtembergiski*, kjer različnih iztočnic ni, pa je zapis iztočnice enak izpričani besedi: *birtembergiski*.

Citno prevzete besede, ki kažejo tesnejšo povezanost z izvornim jezikom, so predstavljene ločeno in neprečrkovano (npr. iztočnica *absolutio* je ločena od iztočnice *absolutija*).

Kadar **latinska** beseda citatno ni nikdar rabljena v imenovalniku ednine, gre pa za običajni latinski (nemnožinski) samostalnik, imenovalniško edninsko obliko rekonstruiramo. Če je latinska beseda srednjega spola, se njen spol kljub citatnosti ravna po slovenskih pravilih: v množini ohrani srednji spol, v ednini pa dobi moški spol. Če ednina ni izpričana, je podatek o moškem spolu označen kot rekonstruiran z zvezdico * (npr. *beneficium* – sam. m*/s). Na posebnost opozarjajo tudi ustrezni kazalčni slovarski sestavki (npr. *beneficia*² [tož. mn.] gl. *beneficium*).

Nekatere **latinske besedne zveze** predstavljajo poseben problem. Prva sestavina besedne zveze je prilagojena slovenščini ali je vpeta v slovenski kontekst, druga sestavina besedne zveze pa je popolnoma latinska. V tem primeru je prva sestavina slovarsko opisana v razlagalnem slovarskem sestavku, v katerem je ustrezno navedena in razložena tudi besedna zveza. Na drugo sestavino besedne zveze pa je opozorjeno samo s kazalko, saj ne spada med slovensko besede. Primer: *abominatio desolationis*.

Hebrejske/aramejske samostalnike ohranjamo v izpričani obliki, tudi če je izvorno množinska. Pri oblikah, pri katerih se sredi besede pojavlja velika začetnica (in ne gre za dve besedi, npr. *BetElski*), je iztočnica pisno poenostavljena (*BetElski* > *betelski*), vmesna velika začetnica se ne prikazuje niti v razdelku o začetnici niti v oblikoslovnem zaglavju. V zgledu pa je beseda prikazana v originalni izrazni podobi.

Kot **različice iztočnice** se ne navajajo, a se kljub temu navajajo kot kazalčni slovarski sestavki:

- primeri, kjer je domnevni sklop *šp* in *št* zapisan s *sp, st* (npr. *bustvo* gl. *boštvo*) in ne gre za prevzeto besedo;
- pri besedah, ki v jeziku (npr. v latinščini), iz katerega so bile prevzete, izkazujejo (nezapolnjeni) zev (npr. *apologia* gl. *apologija*);
- kadar gre za napako, ki je uporabnik ne bi znal prepoznati (npr. *bregrše* gl. *bregeše*).

Pri geslih, ki imajo **k zapisan z g**, je oblika z *g* navedena kot različica iztočnice samo v primerih, ko se *g* pojavlja v gradivu pred samoglasnikom (npr. *jezik* (*jezik, jezigi*), ker je ed. rod. tudi *jeziga*). Kadar se *g* pojavlja samo v izglasju, se tak *g* v skladu z načeli za prečrkovanje prečrkuje v *k*, na zapis pa je opozorjeno s kazalko (*ampag* gl. *ampak*).

Polglasnika ob zlogotvornem r v različicah iztočnice v slovenskih besedah ne kažemo, v prevzetih besedah in besedah s prevzeto podstavo s polglasnikom ob *r* pa ga kažemo (*cimermanski*), če ne gre za domači besedotvorni model (*buhrnija, buhnik*).

Na **tiskarske napake** praviloma ne kažemo s kazalkami. Izjema so tiste napake, ki jih tudi izkušeni uporabnik slovarja ne bi mogel prepoznati, kadar bi na njih naletel v besedilu. Tako na primer napako *atejor* (za *atejov*) rekonstruiramo kot različico iztočnice (*atejov**) in dodamo kazalko napake na iztočnico (*atejor* gl. *atejov*).

Ne glede na gornja načela v posameznih primerih, kjer bi lahko prihajalo zaradi posodobitev iztočnice do izrazito oteženega iskanja ali napačnega razumevanja, s **kazalčnimi slovarskimi sestavki** prikazujemo tudi različice iztočnice, v katerih so glasovne spremembe sistemsko predvidljive in hkrati pogoste.

2.1.2 Zaglavje

Iztočnici in njenim različicam sledi zaglavje, ki ima naslednjo zgradbo:

1. druga osnovna oblika*
2. slovnična oz. besednovrstna oznaka
3. usmerjevalna rekonstrukcija jakostnega naglasa
4. podatek o številu pojavitev ter knjig s pojavitvijo iztočnice
5. oblikoslovno zaglavje
6. podatek o pisanju skupaj ali narazen*
7. podatek o veliki ali mali začetnici

Deli, označeni z zvezdico, so neobvezni.

2.1.2.1 Druga osnovna oblika

Iztočnici (in njenim različicam) sledi s končnico nakazana druga osnovna oblika, ki je pri samostalniški besedi rodilnik, pri pridevniški besedi obliki za ženski in srednji spol, pri glagolu pa 1. oseba ednine sedanjika (tudi pri brezosebni glagoli). Če takšna oblika ni izpričana, jo rekonstruiramo; kjer je rekonstrukcija negotova, jo označimo z zvezdico. Pri tujejezičnih besedah tipa *centurio, decretum*, ki se sklanjajo po latinskih sklanjatvah (citatno) in ne po slovenskih sklanjatvenih vzorcih, se namesto sklonskega obrazila uporablja znak (-). Na tem mestu je z ustreznimi kvalifikatorji opozorjeno tudi na morebitno nesklonljivost ali variantnost v sklanjatvi oz. spregatvi. Posamezne različice so ločene s poševnico in si sledijo po pogostnosti ali verjetnostnem zaporedju, kadar izpričanih odvisnih sklonov ni ali jih je premalo. Oblikoslovne končnice so glasovno posodobljene.

Nepregibne besedne vrste tega razdelka nimajo, pregibne besedne vrste pa imajo, kadar se ne pregibajo, ustrezno oznako (npr. neskl.).

Pri obrazilnem sklopu **pri prevzetih besedah iz nemščine na -er**, ki se v slovenščini pojavljajo s sprejetim obrazilom -er in podomačenim -ar, se pri izpričanih odvisnih sklonih potrjujeta dva vzorca: rod. ed. *-ja* in *-a* (npr. *cesar, colnar*) ali eden od obeh. Pri geslih, ki nimajo izpričanih odvisnih sklonov, navajamo obe potencialni obliki z zvezdico, npr. *ahker *-jal/*-kra; angšter *-tral/*-ja*.

2.1.2.2 Slovnična oz. besednovrstna oznaka

Razdelek prinaša podatek o besedni vrsti skupaj z morebitnimi dodatnimi slovničnimi informacijami, kadar veljajo za vse pomene iztočnice: m, ž ali s pri samostalnikih, posam. pri konverznih samostalnikih, prid. pri pridevnikih, štev. pri števnikih, zaim. pri zaimkih, glag. ter krajšava za glagolski vid pri glagolih (dov., nedov. ali dov. in nedov. oz. nedov. in dov. pri dvovidskih glagolih), prisl. pri prislovih, del. pri deležnikih, deležje pri deležjih, čl. pri členkih, predl. pri predlogih, vez. pri veznikih, medm. pri medmetih in povdk. pri povedkovnikih. Pri predlogih je besednovrstna razlaga razširjena s podatkom o vezavi (če je ena sama), ki je predstavljena z okrajšavo sklona (npr. *čez* predl. s tož.). Kadar je oznaka besedne vrste negotova, je označena z zvezdico. Kadar oznaka besedne vrste ni možna ali smiselna, je označena s pomišljajem (–). Posebno oznako imajo naslednje kategorije: členica, črka, črkje, glas, dvoglasnik, troglasnik, glasovna zveza, predpona, končnica, končaj, zlog, okrajšava, številka, znak, ločilo. Uporabljajo se predvsem pri primerih iz slovnice in abecednikov.

2.1.2.3 Usmerjevalna rekonstrukcija jakostnega naglasa

Namen usmerjevalne rekonstrukcije jakostnega naglasa je podati informacijo o jakostnem naglasu, pridobljeno ob primerjavi zgodovinske rekonstrukcije ter stvarnega gradiva. Gre za izrazito hipotetičen podatek, ki bo laičnim uporabnikom slovarja lajšal dileme ob javnem branju starejših slovenskih besedil, profesionalnim uporabnikom pa služil kot orientacija za nadaljnji premislek. Čeprav je takšna rekonstrukcija lahko samo hipotetična, ima predvsem pri iztočnicah z več pojavitvami zelo uporabno vrednost. Gre namreč za presojo slovaropiscev, kako so naglas določene besede doživljali zapisovalci besedil. Cilj takšne rekonstrukcije ni (zgolj) podati »pravilni« naglas, ampak čim bolj realen vpogled v obstoječe gradivo. Gre torej za odgovor na vprašanje, kako bi določeno besedo naglasil tedanji bralec, če bi jo videl zapisano v konkretnih besedilih s konkretnimi naglasnimi oznakami ali posebnimi zapisi, ne za rekonstrukcijo idealnega izgovora.

Predvideno naglasno mesto je označeno z ravno pokončno črtico pred naglašanim zlogom. Na dolžino naglašene jedra zloga je opozorjeno z dvopičjem, kračina pa je nezaznamovana, npr. [kupo'va:ti ku'pu:jem], ['brat 'bra:ta]. Naglasna rekonstrukcija se pri pregibnih besednih vrstah omejuje na prvi dve osnovni

druga osnovna oblika	dolidržati -im glag. nedov. [ˈdo:lɪdʳʒa:ti]; P 1, K 1	slovnična oz. besednovrstna oznaka
oblikoslovno zaglavje	(TPo 1595) – del. na -l ž. mn.: dolidržale; ◀ ▶ ⓘ	usmerjevalna rekonstrukcija jakostnega naglasa
		podatek o številu pojavitev ter knjigi s pojavitvijo iztočnice
		podatek o veliki ali mali začetnici
		podatek o pisanju skupaj ali narazen

obliki, po potrebi so lahko izjemoma dodane še dodatne oblike (kadar pričajo o paradigmi, ki se razlikuje od nakazane). Naglasne različice so navedene za poševnicami, npr. [ˈku:piti/ku'pi:ti ˈku:pim] glede na pogostnost in/ali verjetnost. Na izrazito nezanesljivost (že tako ne popolnoma zanesljive) rekonstrukcije je opozorjeno z znakom [?], npr. [po'stati po'sta:nem/posta'ne:m[?]], ki se vedno nanaša na rekonstrukcijo v celoti.

Če druga oblika glede na prvo ne izkazuje spremembe glede mesta in dolžine naglasa, je nakazana samo s končnico, npr. [ˈa:rcat -a], [ˈku:pčov -a -o]. Enako je predstavljena oblika za srednji spol pri pridevniških besedah, če se naglasno ne razlikuje od oblike za ženski spol, npr. [trpež'ljiv trpež'ljiva -o]. Kadar druge osnovne oblike (ali drugih osnovnih oblik) na osnovi podatkov iz oblikoslovnega zaglavja oz. na osnovi izkazanega pregibalnega vzorca iztočnice ni mogoče rekonstruirati, se rekonstrukcija omejuje samo na tisto izhodiščno obliko (ali oblike), ki jo (jih) lahko rekonstruiramo, npr. [ˈku:p], [ˈce:drn -o], oz. kjer nanjo lahko brez dvoma sklepamo na podlagi sodobnega stanja (kjer varianta ne bi bila mogoča). Pri posamostaljenih pridevniških besedah je naglašena oblika iz iztočnice in njen prvi odvisni sklon.

Breznaglasnice nimajo podatka o naglasu. To velja tudi za zloge, končnice ter enozložne primere iz abecednikov, ki nimajo samostojnega pomena (npr. *ba, be, bi, bo, bu*).

Polglasnika in drugih izgovornih posebnosti ne označujemo.

Dva naglasa označujemo pri iztočnicah, kot so *avemarija* (kjer obstaja tudi tož. ed. *avo marijo*), *belognojen* (kjer obstaja zapis narazen *bélu gnojnu*), pri zloženkah z *drugi, drugoč*, glagolskih kalkih tipa *doli, gori, naprej, narazen, skupaj* itd. Pri sestavljenkah tipa *anti, samo, zoper*, ki so prisotne tudi v sodobnem jeziku, označujemo samo en naglas, razen če bi gradivo kazalo drugače. Kadar obstaja dvom o tem, koliko je naglasov, je na to opozorjeno z znakom [?].

Pri **iznemških zloženkah** sta v izhodiščnem jeziku (nemščini) dva naglasa: na vsaki od sestavin. Prvi je glavni, drugi je stranski. Ker imamo premalo podatkov o (zgodnjem) razvoju tega tipa prevzetih besed v slovenščini,

označujemo zgolj en (prvi) naglas, npr.: *ceľmošter*. Dva naglasa označujemo, kadar sta jasni dve vsaj dvozložni (samostalniški) podstavi; npr.: *purgermajster*.

V primerih, kadar je pri izprijčanem **nedoločniku** in pripadajočem opisnem deležniku na *-l* predvidljiva naglašenost na različnih zlogih, v primeru ujemanja naglasnega mesta pri opisnem deležniku *-l* in sedanjskih oblikah na razliko opozarjamo z navedbo prvoosebne spregatvene oblike; če naglasno mesto pri nedoločniku ni zanesljivo, na to opozorjamo z navedbo obeh možnosti in z znakom [?]; npr.: *dolizaslúžiti*.

2.1.2.4 Podatek o številu pojavitev ter knjigah s pojavitvijo iztočnice

Z natančnim podatkom o številu pojavitev so navedene iztočnice, ki se pojavljajo redkeje (do 300 pojavitev), podatek za iztočnice z več pojavitvami pa je zaokrožen.

- 1–300: natančno število pojavitev
- 301–1.000: zaokroževanje na najbližjo petdesetico
- 1.001–2.500: zaokroževanje na najbližjo stotico
- 2.501–5.000: zaokroževanje na najbližjo petstotico
- 5.001–: zaokroževanje na najbližjo tisočico

Podatku o številu vseh pojavitev (npr. P 29 ali P približno 60000) sledi podatek o številu knjig s pojavitvijo iztočnice (npr. K 9) ter kronološko urejen seznam knjig, v katerih se iztočnica pojavlja.

Namesto podatka o številu pojavitev ter knjigah s pojavitvijo iztočnice lahko pri obsežnejših homonimih iztočnicah stoji zgolj opozorilo na razdelek s skupnimi podatki (P ↘, K ↘). Za homonimnimi razlagalnimi slovarskimi sestavki nato stoji razdelek s skupnimi podatki o številu pojavitev ter knjigah s pojavitvami iztočnic. Takšno rešitev smo uporabili, kadar bi bilo gradivo težko ali zavajajoče v celoti nedvoumno ločiti (npr. *da*).

Pri BH 1584 štejejo kot pojavitve tudi odvisne oblike, podane zgolj s končnicami: primer tipa *cartati, am, al* (BH 1584) predstavlja tri pojavitve iztočnice *cartati*.

2.1.2.5 Oblikoslovno zaglavje

Oblikoslovno zaglavje želi na uporabniku prijazen način podati čim več podatkov o oblikoslovju, pisavi in onaglaševanju/označevanju v obravnavanem gradivu. Pri pregibnih besedah je členitev zaglavja oprta na oblikoslovne kategorije, značilne za posamezne besedne vrste. Oblike so razvrščene po naslednjem (slovnichnem) zaporedju:

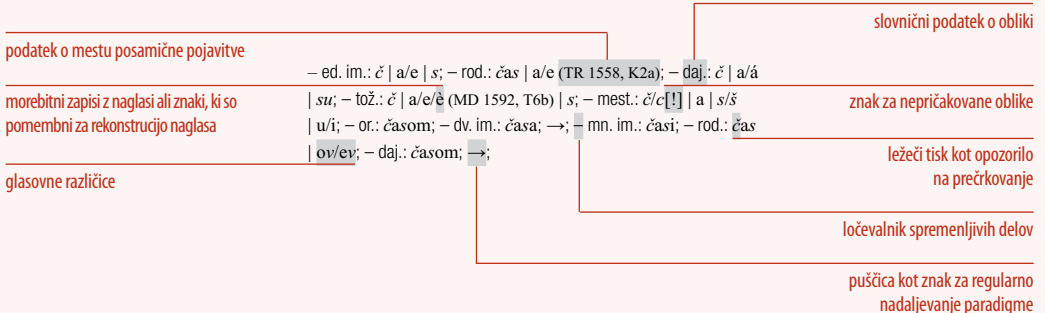
Pri samostalnkih sklonskim oblikam (im., rod., daj., tož., mest., or., zv. [le v primerih, kadar je oblikovno osamosvojen]) ednine (ed.) sledijo sklonske oblike dvojine (dv.), tem pa množine (mn.). Prvo delitveno merilo je torej število, drugi pa sklon, npr. – ed. im.

Pri pridevniki je število razdelkov odvisno od izpričanosti določne oblike ob nedoločni ter primerniške in presežniške ob osnovniški. Sledijo si v naslednjem zaporedju: nedoločna oblika (nedol. obl.), določna oblika (dol. obl.) [če ju ločujemo pri eni iztočnici, sicer tega podatka ni], primernik (primrk.), presežnik (presež.). V zadnjih dveh razdelkih so upoštevani samo primerniki, tvorjeni s priponskimi obrazili, ter predponsko tvorjeni presežniki. Nadaljnja delitev na podrazdelke je odvisna od izkazanega spola pridevnika: oblikam za moški spol sledijo oblike za ženski spol, tem pa oblike za srednji spol. Prvo spolskosti podrejeno

delitveno merilo je število, drugo pa sklon. Vsa tri so v enakem zaporedju uporabljena tudi pri delitvi deležnikov. V oblikoslovnem zaglavju so presežniške oblike prikazane za primerniški. Primerniki in presežniki pridevnikov, prislovov idr. z nadomestno osnovo so prikazani v novem slovarskem sestavku, npr. *boljši* prid. primrk. Če pridevniška ali samostalniška beseda izkazuje sklonljivo in nesklonljivo rabo, je dodan še razdelek s prikazom nesklonljive oblike (neskl.).

Pri števniki z eno obliko za vse tri spole je prvi obliki, ki lahko nastopa v vlogi imenovalnika, tožilnika ali je nesklonljiva oblika, dodan še podatek o njenem skladijskem okolju (z rodilnikom [števniki se v števniki besedni zvezi veže z rodilnikom], z ujemanjem [števniki se v števniki besedni zvezi ujema z jedrnim samostalnikom], nepovedno [podatek je nepoveden]) ter podatek o (ne)sklonljivosti. Temu sledijo preostali skloni v vseh treh številih.

Pri glagolih nedoločniku (nedol.) in namenilniku (nam.) sledijo sedanjiške spregatvene oblike (sed.) za prvo (1.), drugo (2.) in tretjo (3.) osebo ednine, dvojine in množine, velelniške oblike (vel.) za drugo osebo ednine, prvo in drugo dvojine ter prvo in drugo množine. Kot zadnja glagolska oblika je naveden deležnik na -l (- del. na -l), pregiban po spolu in številu (npr. – del. na -l m. ed.).

Oblikoslovno zaglavje (izpridevniških) prislovov je možno členiti na osnovniški, primerniški in presežniški del. Prikaz primernikov in presežnikov se omejuje na isti tvorbeni način kot pri pridevniki. Prislovi, ki so del večbesednih veznikov, so prikazani kot samostojne enote, razvrščene po pogostosti.

Oblikoslovno zaglavje ostalih nepregibnih besed ima en sam razdelek brez oblikoslovne oznake.

Celoten niz slovničnih oznak je naveden le ob napovedi posamezne kategorije, v nadaljevanju se obvestila, ki bi se ponavljala, izpuščajo, npr. – m. ed. im. /.../ – rod. /.../ – mn. im. /.../ – ž. ed. im. /.../. Vse oblike so zapisane z malo začetnico. Posamezne oblike ločujejo podpičja in pomišljaji.

Oblikoslovno zaglavje ne zajema vseh izpričanih oblik, ampak vse slovnične oblike, ki izkazujejo oblikovno variantnost, in vse, ki izkazujejo glasovno variantnost, ki bi lahko vplivala na določanje naglasa ali ni razvidna iz nobene od drugih navedenih oblik. Osnovno načelo je, da vse odvisne oblike, ki sledijo paradigmi, nakazani v obrazilnem sklopu, nadomeščamo s puščico, če je paradigma enaka kot v sodobni slovenščini. Za puščico navajamo vse oblike, ki se razlikujejo od sodobnih, in vse oblike, kjer prihaja do variant. Kadar oblika izkazuje od sodobne drugačno paradigmo, ki je ne prikazujemo v obrazilnem sklopu (npr. pri pridevniku *-iga*), v kateri pa ne prihaja do variant, puščica sledi prvi odvisni obliki, ki kaže to paradigmo, in nadomešča vse oblike, ki se brez dvojníc sklanjajo po nakazani paradigmi.

Poleg tega so obvezne naslednje oblike:

- Pri samostalnikih (in ustreznih samostalniških besedah): prva izpričana oblika ednine, dvojine in množine.

Na nadaljnje edninske, dvojninske in množinske sklanjativne oblike, zbrane s popolnim izpisom, ki ne kažejo odstopanja od vzorca, nakazanega v obrazilnem sklopu, kaže puščica, umeščena za prvo izpričano nespremenljivo obliko (oz. za obliko, ki se podstavno nespremenljivo ohranja v drugih oblikah istega

oblikovnega niza, npr. v vseh izpričanih edninskih sklonskih oblikah); navedena je v posebnem razdelku, od predhodnega ločenem s podpičjem. Kadar je izpričan imenovalnik in osnovna sklanjatev ne odstopa od sodobne, je torej takoj za imenovalnikom puščica, razen v primeru, če se v roditelju pojavlja izjema na fonetični ravni, ki vpliva na naglas ali prinaša variante v zapisu (zapisov s tildo tu ne upoštevamo), ki jih v drugih sklonih ne najdemo (ali pa jih iz kakega drugega vzroka želimo poudariti prav za ta sklon). Vse oblikovno ali glasovno odstopajoče oblike iz istega niza so navedene posebej.

- Pri pridevniki: znotraj predvidljivih osnovnih štirih razdelkov, ki so namenjeni prikazu nedoločne oblike, določne oblike, (priponsko tvorjenega) primernika in (predponsko tvorjenega) presežnika, se v razdelkih, kjer so izpričane, navajajo oblike za vse tri spole (za moški, ženski in srednji), in sicer imenovalniška ali prva izpričana odvisna sklonska oblika v ednini, dvojnici in množini.

Navedena načela se po možnosti upoštevajo tudi pri drugih pridevniških besedah (npr. pri deležnikih, števnikih). Kategorija določnosti se v okviru oblikoslovnega razdelka prikazuje v omejenem obsegu. Pri moškem spolu se v oblikoslovnem razdelku navaja le oblikovno razvidno izražena določnost, ki je prepoznavna v im./tož. ed. m. spola. V skladu s prikazom v pomensko-razlagalnem delu naj bi bilo opozorjeno tudi na oblike ž. in s. spola, vendar samo, če so v imenovalniku ednine zares izpričane. Na določnost v poimenovalni vlogi, ki je izražena ob pomoči sobesedila (npr. z obliko kazalnega zaimka in z obliko pridevnika, ki je prekrivna z drugimi oblikami – mestoma tudi zaradi neoznačenosti naglasa), se ne opozarja. Na pomensko uresničevanje zvez s pridevniki v določni obliki je pokazano v okviru pomenske strukture. Pri presežnikih se v oblikoslovnem zaglavju *nar/ner/naj* piše skupaj s primerniško obliko, informacija o zapisu skupaj ali narazen pa je navedena v razdelku s podatkom o pisavi skupaj ali narazen.

- Pri glagolih: nedoločnik, namenilnik, prva izpričana spregatvena oblika, ki hkrati kaže na uporabljeni pregibanjski vzorec, ter prva izpričana dvojninska in množinska oblika, prva izpričana velelniška oblika, spolsko različne oblike deležnika na *-l*.

Pri glagolskih kalkih prikazujemo tudi obrnjeno zaporedje sestavin in posledični ločeni zapis. Pri ponazarjanju obrnjenega zaporedja sestavin kot vmesno ločilo uporabljamo znak \. Leva poševnica, ki se uporablja za prikaz obrnjenega zaporedja in ločenega zapisa pri glagolskih kalkih, je zapisana nestično (npr. *dolidržati se*: – vel. 2. mn.: *deržite se doli*; *dolijemati*: – sed. 3. ed.: *dolijemle* \ *jemle doli* (TPs 1566, 59b); – 1. mn.: *dolijemlemo* \ *jemlemo doli* (TPo 1595, 1,178); – 3. mn.: *dolijemlo* \ *jemlo doli* (DB 1584, II,9b)).

Po analogiji navajamo naštete oblike tudi pri števnikih, deležnikih in prislovih.

Namesto navadnega oblikoslovnega zaglavja lahko pri obsežnejših homonimih iztočnicah stoji zgolj opozorilo na kombinirano oblikoslovno zaglavje (oz. ↘). Za homonimnimi razlagalnimi slovarskimi sestavki nato stoji razdelek s skupnimi oblikoslovnimi podatki. Takšno rešitev smo uporabili, kadar bi bilo gradivo težko ali zavajajoče v celoti nedvoumno ločiti (npr. *drugi*^{1,2,3}).

Puščica (→) je znak za regularno nadaljevanje paradigme. Kadar puščica opozarja samo na del navedenega oblikovnega niza, so oblikovno ali glasovno odstopajoče oblike iz istega niza (npr. sklonske ali spregatvene) v nadaljevanju posebej navedene. V takšnih primerih celovito informacijo o oblikah pregibne besede zagotavlja kombinacija prvonavedenega, vzorčnega člana sklanjatvenega ali spregatvenega niza in puščice, ki simbolizira obstoječe, vendar oblikovno in glasovno nevariantne oblike istega niza, ter oblikovnih in/ali glasovnih različic členov istega niza.

Kadar je za posamezno oblikovno enoto (npr. za mestnik ednine pri samostalniku moškega spola ali za 3. osebo množine sedanjika) izpričanih več variant, so te naštete po pogostnostnem zaporedju. Pri slovnični obliki, ki izkazuje glasovno in/ali oblikovno variantnost, se segmentirajo, tj. vsaka glasovna ali morfemska enota, če se izenačuje z besedotvornim obrazilom oz. končnico, posebej, ločeno z (nestično) pokončno črto (|) prikazuje le spremenljivi del. Npr.: – nedol.: bra | n/m | i/y | ti/t.

Variante se standardno razvrščajo po (padajočem) pogostnostnem kriteriju, ob številčni izenačenosti pa po časovnem kriteriju. Ločuje jih (stično zapisana) poševnica. Npr.: – ed. im.: beža | nj/n | e; – rod.: bežane; – daj.: beža | nj/n | u; →;

Vse oblike v oblikoslovnem zaglavju so navedene prečrkovano (prečrkovanje vključuje tudi nadomeščanje velike začetnice z malo),

za natančen prepis posameznega dela besede pa se odločamo, kadar pri prečrkovanju nastajajo večje dileme (v takih primerih na problematičnih mestih ohranjamo tudi zapis z velikimi črkami, npr. z V). Izjema pri tem so iztočnice z izrazito majhno frekvenco, kjer je zapis razviden že iz navedenih zgledov. Vsi posegi, ki nastanejo s prečrkovanjem, so označeni z ležečim tiskom (npr. – sed. 1. ed.: b | e/ej/é/i | ž | i/y | m).

Nepričakovanim ali glede na splošno rabo v 16. stoletju neobičajnim oblikam, ki so v celotni protestantiki izpričane samo enkrat ali ki so izrazito omejene na enega samega avtorja, je lahko v oklepaju pripisan podatek o mestu pojavitve ali o avtorju, za katerega je posamezna oblika karakteristična. Na enkratno izpričanost regularnih oblik ne opozarjamo, prav tako ne opozarjamo na pojavitve s posebnimi naglasi, posebnim zapisom ipd.

Prva izpričana **odvisna sklonska oblika** za moški, ženski ali srednji spol ednine se navaja tudi v primeru, kadar ta izkazuje odstopanje glede na današnjo paradigmo, čeprav v 16. stoletju ne kaže variantnosti. Enako velja tudi pri morebitnih podobnih spregatvenih odstopanjih.

Kadar **posamostaljeno** rabljena pridevniška beseda izkazuje tudi primerniško ali presežniško obliko, ki se geselsko ne osamosvaja, se nanjo v okviru oblikoslovnega zaglavja opozorja na enak način kot pri pridevniku (s slovničnim kvalifikatorjem *primrk.* [primernik] ali *presež.* [presežnik] ter po ustaljenem zaporedju z navedenimi podatki o spolu, številu in sklonu).

Na različice, ki kažejo nepričakovane posebnosti ali so posledice manj očitnih tiskovnih napak, je opozorjeno s **klicajem**. Kadar so tiskovne napake nedvomne, jih ne kažemo (npr. narobe obrnjena črka, izpust črke ali zamenjava črk (kot *zakhati* namesto *zhakati* ali *zhakaja* namesto *zhakajo*, menjava *h/b*, *b/d*, *h/n*, *u/n*).

Pri samostalnikih ločujemo variante tipa *cerkev* – *cerkva*, *bukve* – *bukvi* itd., ki z različnimi končnicami (npr. –*ev* in –*a*; –*e* in –*i*) kažejo na pripadnost isti ali različnima sklanjatvama. Pri teh tipih je v oblikoslovnem zaglavju pogosto nastajala zadrega glede uvrstitve **prekrivnih oblik**. To smo reševali na naslednji način: v delih, kjer imenovalniške oblike, ki pripadajo i-jevske sklanjatvi, spremljajo tudi druge istovrstne sklonske oblike, jih je v oblikoslovnem razdelku mogoče uvrstiti v isti sklanjatveni niz (npr. – mn. im.: *bukvi*; – rod.: *bukv* | *i/ih*; – tož. *bukvi*; – mest. *bukvih*). Izjemo predstavljajo primeri, kjer se ob i-jevskih oblikah v bližnjem sobesedilu pojavlja tudi imenovalnik a-jevske sklanjatve, kar jasno kaže na praktično rabo mešanega sklanjatvenega tipa (npr. roditeljik *bukvi* ob imenovalniku *bukve*). V delih, kjer je izpričan le

imenovalnik a-jevske sklanjatve (npr. *bukve*), hkrati pa poleg a-jevskih tudi i-jevske sklonne oblike, je le-te mogoče (po pogostnostnem zaporedju in s pripisanim opozorilom, da gre za prekrivne oblike) uvrščati v sklanjatveni niz, ki ga pričinja a-jevski imenovalnik. Kadar imenovalniške različice niso izpričane, je prekrivne oblike (z dodanim opozorilom na prekrivnost) mogoče vključevati v sklanjatveni niz, na katerega kaže večina izpričanih sklonnih oblik, izjemoma tudi le številčnost njihovih pojavitev. Po tem zgledu se obravnavajo tudi posamestajeni pridevniki tipa *bogati/bogati*.

– ed. im.: c | e/i | rkov; – rod.: cerk | ve/vi (TR 1558, R3a);
 – daj.: cerkvi; – tož.: cerk | ov/av (Juričič/ü); – mest.: cerkvi;
 – or.: cerkovjo; – dv. im.: cerkvi; – rod.: cerkov; – tož.:
 cerkvi; – mn. im.: cerkve; – rod.: c | e/i | rk | ov/vi; – daj.:
 cerkv | om/am; – tož.: cerkve; – mest.: cerkv | ah/ih
 (TAr 1562); – or.: cerkvami;

prekrivne oblike

Z oklepaji je opozorjeno na primere **opušanja se** pri nekaterih glagolih v glagolskem naštevalnem nizu (npr.: *ardrati se* (ardrati (se), hardrati se); oblikoslovno zaglavje: – nedol. ardrati (se); – sed. ed. 3. os.: ardrá se).

Znake s prirezo strešico *â, ê, ô, û*, ki so izpričani pri Krelju, v oblikoslovnem zaglavju razvežemo v *ja, je, jo, ju* (*vu*), pri čemer *j/v* zapišemo ležeče, *e* pa v pokončnem tisku.

Če stoji ob predlogu sklonsko napačna oblika (npr. mestniška oblika ob predlogu, ki se veže z orodnikom: *pred zupernishkih shegnih*), je v oblikoslovnem zaglavju oblika navedena pod pričakovanim sklonom glede na običajno vezavo predloga in označena s klicajem. Npr. – m. ed. tož.: cuperniški; – mn. or.: cuperniških[!].

Brezpredložna raba se označuje z oznako $\emptyset$ pred besedo, ki je rabljena v mestniku ali orodniku brez predloga. Npr. – ed. tož.: beč; – or.: $\emptyset$ bečem; – mn. rod.: beč | ev/ov.

Kadar se v določenem sklonu navajajo variante celotne oblike, ne le njenega dela, so med sabo ločene z nestično črtkano poševnico ($\cdot$). Npr. često: primrk.: $\acute{e}$ | e/ej | stč/šč/š | $\acute{e}$ | $\acute{e}$ | e/ej | st/šč | e/é/i | š | e/i; črn: tož.: $\acute{e}$ | er/ér | n. $\acute{e}$ | čaran.

2.1.2.6 Podatek o pisanju skupaj ali narazen

Ta podatek sledi oblikoslovnemu zaglavju samo pri iztočnicah, ki imajo (ali bi lahko imele) različne variante zapisov (skupaj ali narazen). Podatek dosledno navajamo pri glagolskih kalkih in pri pridevnikih s presežniki.

Opozarjamo na pisavo narazen ($\blacktriangleleft$), pisavo skupaj ($\blacktriangleright$), prevladujočo pisavo narazen ($\blacktriangleleft$) ali skupaj ($\blacktriangleright$), na izenačenost pisave narazen ali skupaj ($\blacktriangleleft$). Ob prehodu v novo vrstico brez znaka za deljaj v knjigah, kjer ta znak ni dosleden, je lahko ta podatek tudi nepoveden ($\square$).

2.1.2.7 Podatek o veliki ali mali začetnici

Podatek o pogostosti rabe velike začetnice velja za nestandardne pravopisne položaje, zato pri določanju pogostosti ne upoštevamo rabe začetnic na začetku povedi in na začetku verzov ter rabe začetnic v slovarjih na začetku niza. Ob stično zapisanem enozložnem predlogu se upošteva izpričana začetnica obravnavane besede ne glede na začetnico stično zapisanega predloga (npr. *Hbugu*: za besedo *bog* velja, da je zapisana z malo začetnico). Opozarjamo na rabo velike začetnice ($\textcircled{V}$), rabo male začetnice ($\textcircled{M}$), prevladujočo rabo velike začetnice ($\textcircled{V}$), prevladujočo rabo male začetnice ($\textcircled{M}$) ali na nepovedne primere ($\textcircled{\emptyset}$).

2.1.3 Pojavitve iz slovarjev, registrov in slovnice

Pri nekaterih iztočnicah sledi oblikoslovnemu zaglavju še medrazdelek, ki hkrati predstavlja uvod v razlagalno-ponazarjalni del slovarskega sestavka. Namenjen je navedkom iz sočasnih slovarjev in iz seznamov slovarskega tipa, ki jih zaradi pomenske širine tujejezičnih ustreznih iztočnic ni mogoče zanesljivo uvrstiti med dokazila določenega pomena, podpomena ali pomenskega odtenka.

pojavitve iz slovarjev,
registrov in slovnice

Regio **Deshela** KB 1566, A3; *Crajnški. Deshella Slovenški, Besjzhki.* semlia, orság, ftrana *Hervazki, Dalmatinski, Iftrianski, Crafhki.* zemlia DB 1584, III,CcIVa; Provincia. *Germ.* ein Landtfchafft/ ein herrfchafft/ ein vogtey. *Sclav. defhela* MTh 1603, II,350; Regio. *Germ.* ein Land oder Landfchafft. *Sclau. defhela,* femla, zemlia MTh 1603, II,406

Pri navedkih iz MD 1592 so upoštevane ustreznice iz vseh treh tujih jezikov, označenih z *Deutfch, Latinè, Italicè.* Navedke iz MTh 1603 pričenjajo latinske iztočnice, ki so – kot v slovarju – brez oznake jezika, pišemo pa jih z veliko začetnico; sledijo jim nemške in slovenske ustreznice. Drugi jeziki niso upoštrevani, če ne prispevajo k razumevanju besede; če prispevajo, pa so tujejezične ustreznice dodane po presoji redaktorja po analogiji z obveznimi jeziki.

Pri navedkih iz Registra, dodanega DB 1584, so upoštrevani vsi štirje stolpci, označeni s *Crajnški., Corofhki., Slovenški, Besjzhki.* in *Hervazki, Dalmatinski, Iftrianski, Crafhki.* Oznake jezikov (oz. narečij) so prepisane citatno.

2.1.4 Razlagalno-ponazarjalni del razlagalnega slovarskega sestavka

Pomenske enote so razvrščene po predvidenem vrstnem redu in hierarhično:

Pomeni so označeni z arabskimi številkami in si sledijo od osnovnega (najmočnejšega, najbolj pogostega, prevladujočega, nevtralnega, izhodiščnega) pomena k pomenom, ki so od njega vse bolj oddaljeni (drugotni, manj pogosti, manj prevladujoči, bolj zaznamovani, bolj specifični). Pri slovnicih besedah odloča o razvrščanju razlag pogostnost, ob enaki pogostnosti pa ustaljeno slovnično zaporedje.

Redkeje je okvirnejša delitev slovarskih sestavkov izpeljana z rimskimi številkami. Z njimi je npr. opozorjeno na funkcionalno različno rabo iztočnice oz. na rabo, ki je glede besednovrstne pripadnosti iztočnice osrednja in obrobnejša (*drugi* posam.).

Pomenom so podrejeni podpomeni, ki so označeni z dvema poševnicama (//), in pomenski odtenki, ki so označeni z eno poševnico (/). Podpomeni imajo samostojno razlago, pomenski odtenki pa je nimajo (posamezni zgledi znotraj njih imajo lahko zapostavljeno razlago).

Pomenski kvalifikator pren. napoveduje razdelek, v katerem je predstavljena pomensko prenesena raba iztočnice (*ama, čistiti*). Razdelek sledi izhodiščnemu pomenu v novi vrsti za podpičjem, ki opozarja na njuno opaznejšo pomensko povezanost (med bolj osamosvojenimi pomenskimi razdelki ni ločil). V daljših geslih lahko ta razdelek izjemoma vsebuje tudi pomenske odtenke.

Z nadaljnjim pomensko-, funkcijsko- ali slovničnourejevalnim namenom so posamezni pomeni lahko tudi dodatno členjeni s črkovnimi oznakami (*biti, cartan*). Z enočrkovnimi

oznaki (npr. a), b), c)) je opozorjeno na prvo delitev (*ako*), z dvo- ali veččrkovno kombinacijo (npr. aa), ab), baa)) pa na nadaljnje delitvene stopnje (*ako*, *biti*). Frazeološki in terminološki razdelek sta lahko podrejena posameznemu pomenu ali pa skupna za vse pomene. Uvajata ju znak (•) za frazeološki razdelek in znak (♦) za terminološki razdelek. Oba razdelka lahko vsebujeta frazeološki ali terminološki gnezdi dveh stopenj, na kar opozarjata znaka (-) in (- -). Prim. tudi spodaj 2.1.5 in 2.1.6.

2.1.4.1 Razlagalni del

Iztočnice so pomensko oz. funkcijsko predstavljene v razlagalnem sklopu. V njem si sledijo kvalifikatorji, razlage in pojasnila v naslednjem vrstnem redu:

1. slovnični kvalifikator*
2. slovnično pojasnilo*
3. neslovnični kvalifikator*
4. neslovnično pojasnilo in opozorilo na rabo v stalnih besednih zvezah*

5. vezljivost*
6. razlaga
7. sinonimna razlaga
8. pojasnilo o sodobni rabi*

Ta vrstni red je v veljavi pri razlaganju pomenov in podpomenov, v okrnjeni obliki pa tudi pri razlaganju pomenskih odtenkov. Deli, označeni z zvezdico, so neobvezni. Razlaga in sinonimna razlaga sta obvezni, a lahko v posebnih primerih ena od njiju nadomešča obe.

2.1.4.1.1 Slovnični kvalifikator

S slovničnim kvalifikatorjem natančneje določimo slovnično vlogo, ki jo ima posamezna iztočnica v obravnavanem pomenu (npr. *človek*). Posebna funkcija slovničnega kvalifikatorja je funkcija kvalifikatorja podkategorije besedne vrste. S takšnim slovničnim kvalifikatorjem lahko natančneje določimo, katero podkategorijo besedne vrste, kakor je označena v zaglavju, zajema določen pomen (npr. *čiga*). Slovnični kvalifikatorji so razvezani v seznamu krajšav.

slovnični kvalifikator

mn. **splošno veljavno plačilno sredstvo in merilo vrednosti: denar:**

slovnično pojasnilo

v ločnem priredju, v zvezi **bodisi – ali za vezanje stavkov ali stavčnih členov, ki kažejo na možnost izbire; bodisi:**

neslovnično pojasnilo in opozorilo na rabo v besednih zvezah

neslovnični kvalifikator

ver., kdo/kaj; koga_{toz?}, (za kaj) **izkazovati čast, spoštovanje z molitvami, obredi: častiti:**

vezljivost

razlaga

velika dolgonoga in dolgoprata močvirska ptica selivka; čaplja, štoklja:
danes čapljo dosledneje ločujemo od štoklje:

sinonimna razlaga

pojasnilo o sodobni rabi

2.1.4.1.2 Slovnico pojasnilo

Podatke o slovničnih lastnostih, ki določajo enega od pomenov iztočnice in jih ne moremo opisati z enim od slovničnih kvalifikatorjev, navajamo v slovničnem pojasnilu (npr. izraza tožilniško prehodnost, kot polnopomenski glagol, s prilastkom, parnost se izraža množinsko, s pogojnim naklonom, v časovnih odvisnih stavkih, v povedkovni rabi, v trpniku, z nikalnico).

2.1.4.1.3 Neslovnični kvalifikator

Z neslovničnim kvalifikatorjem natančneje opredeljujemo okoliščine opisane pomena. Neslovnični kvalifikatorji so razvezani v seznamu krajšav, posebno razlago pa potrebujejo naslednji kvalifikatorji, ki imajo v tem slovarju specifično rabo:

bibl. **biblijsko**

S kvalifikatorjem biblijsko in z njemu podrejenima kvalifikatorskima pojasniloma v Stari zavezi, v Novi zavezi označujemo splošno in specializirano izrazje, vezano na čas, prostor in kulturo v Svetem pismu (predvsem kadar kažemo na nasprotja v rabi in pomenu). Pojasnilo v krščanstvu rabimo v primeru prikaza opozicije do npr. judovstva (v judovstvu) ali drugih verstev (v enoboštvu, v mnogoboštvu).

bot. **botanično**

S kvalifikatorjem botanično označujemo jezikovno prvino, ki se pojavlja zgolj v MD 1592 in MTh 1603, kjer je pomen mogoče razbrati samo s pomočjo latinske ustreznice. Kvalifikator praviloma uporabljamo pri zgledih poimenovanj rastlin, ki so s stališča tedanjega časa in našega geografskega okolja tujerodne.

ekspr. **ekspresivno**

S kvalifikatorjem ekspresivno označujemo tiste jezikovne prvine, ki izražajo čustveno razmerje do poimenovanega v najširšem pomenskem obsegu. Z njim na primer označujemo tudi spoštljivo, slovesno razmerje do poimenovanega.

evfem. **evfemizem**

S kvalifikatorjem evfemizem označujemo jezikovne prvine, s katerimi se izognemo neprijetnemu, včasih tudi neprimernemu izrazu. Kvalifikator uporabljamo samo, če je šlo za evfemizem tudi z vidika tedanjega razumevanja sveta.

iron. **ironično**

S kvalifikatorjem ironično označujemo jezikovne prvine, ki izražajo prikrit posmeh in imajo pogosto nasproten pomen od izhodiščnega.

katol. **katoliško**

S kvalifikatorjem katoliško označujemo jezikovno prvino, katere pomen je izrazito zaznamovan s katoliškim razumevanjem sveta ali s katoliško teologijo. Z njim označujemo nasprotje do protestantskega razumevanja sveta in protestantske teologije.

protest. **protestantsko**

S kvalifikatorjem protestantsko označujemo jezikovno prvino, katere pomen je izrazito zaznamovan s protestantskim razumevanjem sveta ali s protestantsko teologijo. Z njim označujemo nasprotje do katoliškega razumevanja sveta in katoliške teologije.

protest. o katol. **protestanti/protestantsko o katoliškem**

S kvalifikatorjem protestanti/protestantsko o katoliškem označujemo protestantske interpretacije katoliških nauk, pogledov. Uporabljamo ga, kadar poleg protestantskega načina razumevanja določenega pojma ali stvarnosti obstaja tudi katoliško, ki pa je posredovano s protestantskega zornega kota.

ver. **versko**

Kvalifikator versko je v slovarskem sestavku rabljen, kadar uvaja razlago pojmovne vsebine strokovnega izraza s področja krščanstva in skupne judovsko-krščanske dediščine. Med versko izrazje sodijo liturgični ali obredni termini (poimenovanja za vrste bogoslužnih opravil, bogoslužnih predmetov, za dobe cerkvenega leta, za zakramente cerkve), t. i. katekizemsko izrazje (osnovni verski pouk), teološki termini in cerkvenoupravni termini. Ker slovar zajema vso knjižno leksiko, večina

besedilnih virov pa je verskih, kvalifikator *versko* zapisujemo izrazito selektivno, predvsem pri posameznih pomenih večpomenskih iztočnic.

2.1.4.1.4 Neslovnično pojasnilo in opozorilo na rabo v stalnih besednih zvezah

Podatke o neslovničnih lastnostih, ki določajo enega od pomenov iztočnice in jih ne moremo opisati z enim od neslovničnih kvalifikatorjev, lahko navedemo v neslovničnem pojasnilu. Na tem mestu opozarjamo tudi na rabo posameznega pomena zgolj ali tudi v okviru posamezne stalne besedne zveze ali stalnih besednih zvez (v zvezi ..., v zvezi z ...). Zemljepisna, osebna in stvarna imena, ki kot eno od prvin vsebujejo tudi obravnavano iztočnico, dosledno uvajamo z neslovničnim pojasnilom zemljepisno (stvarno, osebno) ime, v zvezi ... (npr. zemljepisno ime, v zvezi *Adriatsko morje*). Kadar je tovrstnih zvez z iztočnico veliko (npr. *del, dežela*), so izbrani primeri uvedeni z neslovničnim pojasnilom kot del zemljepisnih (stvarnih, osebnih) imen, v zvezah kot ... Izjema so daljši naslovi del kot stvarna imena, ki niso izpostavljeni kot zveze.

Kot stalne besedne zveze zunaj gnezd obravnavamo zveze, ki nimajo frazeološkega oz. terminološkega pomena, se pa pogosto rabijo v besedilih (oz. lahko sklepamo, da bi se lahko rabile). Razlika med takšnimi besednimi zvezami ter frazemi/termini je v tem, da so posamezni deli teh besednih zvez zamenljivi, ne da bi se pri tem spremenil tudi pomen preostalih delov besedne zveze (npr. *babelonska dežela* : *izraelska dežela*; *rešiti nekому življenje* : *polepšati nekому življenje*, *držati boj* : *držati bitko*).

2.1.4.1.5 Vezljivost

Vezljivost je izkazana pri glagolih in pri sklonljivih glagolskih oblikah (deležnikih in glagolnikih), pri nekaterih samostalnikih, pridevnikih, števniki in drugih količinskih izrazih ter pri povedkovnikih. Predstavljena je z ustreznimi sklonskimi oblikami vprašalnih zaimkov *kdo* (za osebe) in *kaj* (za stvari, živali

in deloma za posebitve), ki ponazarjajo tudi stavčno izraženo prehodnost (npr. predmetni odvisnik). Kadar je osebek samostanik kot *hudič, duh* ipd., se v razdelku vezljivosti uporabi zaimek za živo (kdo), kadar osebek nastopa kot akter. Sem prištevamo tudi posebitve, ko deli človeškega telesa posebljajo človeka, npr. *srce, glava*. Podobno velja tudi za te samostalnike v vlogi predmeta, kadar bi bili smiselno zamenljivi s poimenovanji za človeka: *tolažiti žalostna srca* = *tolažiti žalostne ljudi*. Če se podrejene pomenske enote vezljivostno uresničujejo drugače kot izhodiščni pomen, je na spremembo opozorjeno z novim prikazom vezljivosti.

Pri glagolih je leva vezljivost od desne ločena s podpičjem. Predstavljena je imenovalniško, roditeljsko pa le tedaj, kadar izkazuje roditeljsko pretvorbo osebka ob pridevniškem izrazu količine. Roditeljska pretvorba osebka ob zanikanem povedku praviloma ni izkazana. (Isto velja tudi za izbiro roditeljskega predmeta ob zanikanem povedku v okviru prikaza desne glagolske vezljivosti.)

Krajšava brezoseb. opozarja na levo nevezljivost (oz. na neprisojevalnost katere koli vrste), ki je značilna za celotni pomenski razdelek (npr. *dreti, bliskati*). Pri pomenski enoti, v okviru katere je glagol rabljen bodisi z osebkom ali brez njega, na možnost brezosebkovne rabe ni posebej opozorjeno (npr. *čakati*).

Tudi na potrpnjenje, ki prav tako spada med najnavadnejše pretvorbe, ni posebej opozorjeno, zlasti če se trpne oblike pojavljajo ob tvornih. Prvotni drugi delovalnik (prizadeto) je pri pretvorbi tvorne zgradbe v trpno postal osebek, ki se brez dodatnega pojasnila prikazuje kot izvorni (kdo/kaj). Slovnico pojasnilo v trpniku uporabljamo, če je izpričana samo trpniška raba ali če se nanjo veže posebna pomenska realizacija.

Desna vezljivost je predstavljena za podpičjem. Oblike, s katerimi so izraženi delovalniki oz. udeleženci, so razvrščene po sklonih; nepredložne zveze stojijo pred predložnimi zvezami istega sklona (ki označujejo bodisi

delovalnike ali okoliščine; slednje so zapisane v oklepaju); predložno različne istosklonske zveze so razporejene po abecednem zaporedju (najprej so po abecednem redu navedeni vsi delovalniki, sledijo okoliščine; če sta vezavno določilo (delovalnik) in prislovno določilo (okoliščina) predstavljeni z isto predložno zvezo, je zveza v oklepaju navedena za zvezo izven njega). Pri enovezljivih glagolih, to je glagolih, ki imajo samo levi delovalnik (pri neprehodnih glagolih), desna vezljivost ni izkazana.

V okviru desne vezljivosti je z abstrahiranim prikazom (predložnosklonsko izraženih) tipičnih prislovnih določil opozorjeno tudi na značilne okoliščine. Ne glede na to, ali so prislovna določila glagolu dodana primum ali vezavno oz. kot neobvezna ali obvezna vezavna dopolnila, so predstavljena v okroglem oklepaju, ki v večini primerov označuje tudi nenujnost prisotnosti. Razvrstitvena pravila so ista kot pri obvezni desni (oz. vezavni) vezljivosti, namenjeni prikazu odprtih delovalniških mest. Na tipična, za vse zglede značilna prislovna določila je opozorjeno opisno (npr. s prisl. določilom kraja). Opisno je opozorjeno tudi na prisotnost povedkovega prilastka.

Desna vezljivost je izkazana tudi pri samostalnkih, pridevnkih, deležnikih oz. deležjih in povedkovnikih.

Na **zanikanost** v okviru prikaza leve in desne vezljivosti izjemoma kažemo s tipiziranim opozorilom v primerih, kadar jo izkazujejo vsi razpoložljivi zglede (npr. z dostavkom [nikalni rodilnik] ali z dodanim uvajalnim pojasnilom z *nikalnico*, pripisanim iz pomenskih razlogov).

Kadar je **povedkovo določilo** glagol, je v vezljivostnem razdelku po potrebi opozorjeno bodisi na pojavljanje v nedoločniku, v namenilniku ali v nedoločniku/namenilniku, če je izbira (pomensko) enakovredna. Kadar so za glagol v določeni pomenski vrednosti na voljo samo zglede v nedoločniku in kadar tovrstna raba ne pogojuje posebne pomenske uresničitve, se na odsotnost podatka o levi vezljivosti, ki je posledica pojavljanja glagola v nedoločniku, opozori z zvezo v nedoločniku, vpisano v rubriko za levo vezljivost (*ezostati*).

Pri slovarsko izpričanem **nedoločniku** (brez sobesedila) kot edinem zgledu za glagol, na podlagi katerega **ni** mogoče rekonstruirati vezljivosti (npr. *bedeti*), vezljivosti ne navajamo, ampak dodamo samo neslovnično pojasnilo *kot slovarski zgled* ali *kot slovnični zgled*.

2.1.4.1.6 Razlaga in sinonimna razlaga

Iztočnice so razložene z opisnimi razlagami, ki pri predmetnopomenskih besednih vrstah kažejo na vsebino označevanega pojava, pri slovničnih pa na razmerje med besedami, oz. s funkcijskimi razlagami, ki kažejo na vlogo besede v besedilu. V njih so praviloma uporabljene besede, ki so v sedanjem času splošno rabljene in stilno neoznačene.

Opisna razlaga je razlaga, namenjena natančni določitvi pomena besede. Opisni razlagi za podpičjem sledi razlaga s sodobno sopomenko (ustreznico), ki ima predvsem vlogo usmerjevalca k pravilnemu in hitrejšemu razumevanje besede za manj večje uporabnike slovarja (poleg tega tudi za lažje strojno iskanje delnih sinonimov, za lažje oblikovanje zgodovinskega slovarja v prihodnosti ipd.). Eni razlagi je, če obstaja, obvezno dodana ena sodobna ustreznica, izjemoma dve. Če sodobne ustreznice za določeno razlago ni, je seveda ne navajamo.

V redkih primerih, kadar opisna razlaga zaradi omejenosti gradiva ne bi bila smiselna/možna (npr. posamične pojavitve v Megiserjevih slovarjih), podajamo samo sinonimno razlago. Navedba več sinonimov v tem primeru kaže na nezmožnost natančnejše zamejitve pomena.

Za zapostavljeno razlago gl. 2.1.4.2.

2.1.4.1.7 Pojasnilo o sodobni rabi

V posebnih primerih lahko za (opisno in sinonimno) razlago navedemo opisno pojasnilo, ki kaže na razvojno dosežene spremembe pravopisnih, skladijskih, izjemoma tudi civilizacijsko pogojenih lastnosti besede v določenem pomenu (npr. danes običajno z zanikanim glagolom, danes pisava skupaj, danes čapljjo dosledneje ločujemo od štokljke).

2.1.4.2 Ponazarjalni del

Pomenske enote iztočnic so ponazorjene z zgledi. Zgledi so izbrani po osnovnem izbirnem načelu najti takšne zglede, ki bi najbolje dokazovali in ponazarjali pomenskost besed. Zgledi so znotraj posameznega pomena, podpomena ali pomenskega odtenka razvrščeni po kronološkem zaporedju, pri tem pa so poleg osnovnega izbirnega načela upoštevana še naslednja načela:

- Zastopanost skladenjskih vlog ter tipičnih zvez.

Samostalniška beseda lahko nastopa: 1. v vlogi osebkca, 2. v vlogi predmeta, 3. v vlogi povedkovnega določila, 4. v vlogi prislovnega določila, 5. kot jedro besedne zveze v povezavi s tipičnimi prilastkovimi določili, 6. v vlogi prilastka, 7. v drugih vlogah.

Pridevniška beseda (pridevniki, pridevniški zaimki in števniki) lahko nastopa v naslednjih vlogah: 1. kot (levi) prilastek, 2. kot povedkovo določilo, 3. kot povedkov prilastek.

Deležnik lahko nastopa v naslednjih vlogah: 1. kot del zložene trpne oblike (pri deležnikih na -n/-t), 2. kot prilastek, 3. kot povedkovnik, 4. kot jedro polstavka.

Prislov lahko nastopa v naslednjih vlogah: 1. prislov + glagol (kot prislovno določilo), 2. prislov + pridevnik (kot natančnejše določilo pridevnika), 3. prislov + prislov (kot natančnejše določilo prislova), 4. prislov + samostalnik (kot neujemalni prilastek), 5. prislov + samostalnik (kot količinski prilastek), 6. prislov + povedkovnik (kot natančnejše določilo povedkovnika).

Predlog lahko nastopa v naslednjih vlogah: 1. v prislovnem določilu stavka, 2. v predmetu stavka (tip *gospodovati čez deželo*), 3. v podredni besedni zvezi, 4. v predložni zvezi (npr. *zhes morje trans mare* BH 1584, 162), 5. kot prosti predložni morfem, 6. v drugih položajih.

Vežnik lahko nastopa v naslednjih rabah: 1. medbesedna ali medbesednozvezna raba, 2. medstavčna raba, 3. medpovedna raba.

Členek lahko nastopa v naslednjih vlogah: 1. kot pastavek, 2. ob samostalniški besedi, 3. ob pridevniški besedi, 4. ob glagolu, 5. ob prislovu, 6. ob povedkovniku, 7. v drugih položajih.

Glagol lahko nastopa v povedkovni vlogi: 1. z osebkom, 2. s predmetom, 3. s prislovnim določilom, 4. s povedkovim prilastkom; pri zgledih z nedoločnikom 5. v vlogi povedkovnega določila ali 6. v vlogi osebkca. Pri pomožnih glagolih so zgledi izbrani glede na besednovrstno in oblikovno različnost povedkovih določil (npr.: povedkovo določilo je lahko samostalniška beseda, pridevniška beseda, povedkovnik; samostalniška beseda je lahko v imenovalniku ali dajalniku ipd.).

- **Prva in zadnja pojavitev:**
Med izbranimi zgledi sta praviloma (razen če to ni smiselno zaradi narave zgledov) tudi dokazili za prvo in zadnjo pojavitev iztočnice oz. zgleda iz del, v katerih je prvič in zadnjič uporabljena. Navedbeno sta podrejena ponazarjalnosti pomena, v okviru pomenske enote pa časovnosti, zato sta lahko uporabljena kjer koli v slovarskem sestavku.
- **Avtorji:**
Iz izbora zgledov je razvidno, kateri protestantski pisci so besedo uporabljali oz. kateri pisci so jo uporabljali v določeni pomenski vrednosti. Pri obrobnejših pomenskih enotah zadoščajo zgledi, izbrani iz del najpomembnejših avtorjev, to je Trubarja, Krelja in Dalmatina. Ponovitve istega zgleda, čeprav zapisanega v delih različnih avtorjev, nadomeščamo s pojasnilom *podobno tudi*.
- **Besedilnovrstna raznolikost del:**
Izbrani zgledi zrcalijo tudi besedilnovrstno raznolikost del, v katerih se pojavlja tako ali drugače pomensko oz. funkcijsko uresničevana iztočnica. Poleg prevladujočih del verskega značaja, to je biblijskih prevodov, postil, katekizmov, pesmaric, predgovorov in drugega, so upoštevana tudi nevervska besedila (npr. abecedniki, koledar, slovnica, slovarji in seznami). Če je bilo na voljo več zgledov iz istovrstnih besedil, je o izbiri odločala pomembnost oz. vplivnost dela. Zgledi iz Dalmatinovih biblijskih prevodov npr. najpogosteje zastopa zgled iz DB 1584. Pomenskodokazilni zgledi iz slovarjev so izbrani in uvrščeni po istih merilih kot zgledi iz drugih besedil.
- **Prisotnost sopomenk, blizupomenk (tj. pomensko sorodnih besed oz. besednih zvez) in protipomenk:**
Pri izbiri med istovrstnimi zgledi imajo prednost tisti, ki so bogatejši za podatke o sočasnih sopomenkah, protipomenkah ali pomensko sorodnih izrazih, navedenih v sobesedilu obravnavane besede ali pripisanih na robu v obliki pojasnila.
- **Razvidnost sočasnega razumevanja pomenske enote:**
Omogoča jo prisotnost razlage, definicije, opredelitve ali pojasnila iztočnice oz. njene pomenske uresnitve.
- **Aktualnost vsebine:**
V osnovni izbor spadajo tudi zgledi, ki z navedenimi podatki in dejstvi obveščajo o času nastajanja protestantskih del: kažejo aktualno družbeno problematiko, zlasti versko nasprotje med katoličani in protestanti, predstavljajo način življenja naših prednikov, pojasnjujejo okoliščine nastajanja protestantskih knjižnih izdaj, osvetlujejo odnos protestantskih piscev do jezika itd.
- **Vključenost iztočnice v stilem:**
Izbrani zgledi predstavljajo tudi najznačilnejše (zlasti besedilne) stileme, v katere je vključena iztočnica (npr. dvojne in trojne formule, ponavljanje, zaznamovani besedni red itd.).
- **Pomembne nenavadnosti.**

Zgledi so iz virov prepisani črkovno nespremenjeno, le gotica je zamenjana z običajno okroglo latinico. Tiskani so v pokončnem tisku. Ležečega tiska izvornikov pri prepisu ne upoštevamo, prav tako razvezujemo določene ligature (npr. *y* > *ij*).

Zgledi so pogosto navedeni v skrajšani obliki. Izpuščeni so obvestilno manj pomembni oz. nepotrebni deli besedila. Na začetno in končno krajšanje ni posebej opozorjeno, z dvema pikama (..) je označen le izpust znotraj zgleada. Od končnih ločil se ohranjata le klicaj in vprašaj, druga se ne navajajo.

V zgledih so primeri pojavitev iztočnice barvno izpostavljeni. Ker v nasprotnem primeru ločevanje ne bi bilo dosledno, so barvno izpostavljeni tudi stično zapisani nezložni predlogi.

Posegi avtorja slovarskega sestavka v besedilo so označeni. Na ugotovljene tiskovne napake in nepričakovane zapise je opozorjeno s klicajem v stično pripisanem oglatem oklepaju (npr. Botri inu Botre fo Duhouski Starishi, fo dolshni nih Setce[!] uishati inu napelovati Vnebeffa TO 1564, 92a).

Če je zaradi boljšega razumevanja zgleada besedilo treba dopolniti (npr. s konkretizacijo osebka ali predmeta), je dodatek vstavljen v oglatem oklepaju. Lahko je nespremenjeno prepisan iz bližnjega sobesedila, navadno pa je naveden v oblikovno prilagojeni ter pisno in glasovno posodobljeni obliki.

Kadar je bila pri nepopolnih ali težko čitljivih besedah opravljena rekonstrukcija manjkajočega ali slabo vidnega, je to dodano v oglatem oklepaju (npr. po Moseffovi Poftavi, ker

kvalifikatorji, pojasnila

iron., v nagovoru Tukaj se bode nalhlu, kaj je Bug sa dobru dopadenje na tvojej lakomnosti, fvoie voli inu offerti imel. Sakaj onu se bode letaku djalu: Lubi **drug**, fi li ti snal poprej lakomnovati, offerten inu fvojevoln biti, inu moio besédo ferrahtati, taku .. gledaj nasaj na rosh, ti fi dolgu zehal, lubi moj, plazhaj tudi enkrat, inu dershi femkaj ta vrat TPo 1595, II,251

besedilo zgleada

pojavitve iztočnice

lokacija zgleada

dopolnitev besedila zgleada

Inu svérne [Jezus] ijm nih Miso **denarfko** inu klopi golobariove, inu pravi: stojj piřano, Moia Hifha ie ena Hifha k'moleniu: Vi pak ste ijo k'eni rasboinifki Iami fturili KPo 1567, XI *mizo menjalcev denarja*, podobno tudi JPo 1578

zpostavljena razlaga

navedba mesta s podobnim zgledom

LEtu fim jeft k'vam govuril, de se nesmotite. Ony vas bodo v'pan **devali**. Pride pak ta zhas, de, kateri vas vbye, ta bo ménil, de stem Bogu eno flushbo ftury DB 1584, III,56b; po tuji prevodni predlogi Sie werden euch in den Bann **thun** LB 1545, 2174;

navedba tujejezične prevodne predloge

je fhe lozhitni lyf[t] valal DB 1584, II,164b). Če ni vidnega ali čitljivega več besedila, stojita v oglatem oklepaju dve piki.

Če je iz pomenskih ali stilnih razlogov treba upoštevati vrstičnost zapisa besedila v izvirniku (pesmi), je na konec vrstice opozorjeno z dvema pokončnima črticama (||).

Opombe ob robu besedila se zapisujejo med lomljenima oklepajema. Znak < napoveduje začetek in znak > konec citiranja robne opombe. V besedilu se ta zapisuje na koncu zgloda in ne za besedo, na katero se nanaša. Zapis zvezdice ali nadpisanih majhnih črk (npr. ^a, ^b, ^c) se ohrani v primerih, ko navajamo tudi opombo, na katero kažejo. Te primere vselej pišemo stično.

Sklop, ki predstavlja posamezni zglod, sestavljajo naslednje informacije:

1. slovnici kvalifikator*
2. slovnico pojasnilo*
3. neslovnici kvalifikator*
4. neslovnico pojasnilo*
5. besedilo zgloda
6. lokacija zgloda
7. zapostavljena razlaga*
8. navedba mesta s podobnim zgledom*
9. navedba tujejezične prevodne predloge*

Deli, označeni z zvezdico, so neobvezni.

Neobvezne uvajalne sestavine zgloda (slovnici kvalifikator, slovnico pojasnilo, neslovnici kvalifikator in neslovnico pojasnilo) so enake kot pri razlagalnem delu in so natančneje pojasnjene v 2.1.4.1.

Vsak zglod je opremljen z lokacijo, to je s skrajšanim podatkom o avtorju, delu, letnici njegovega izida in (za vejico) o strani, na kateri se zglod pojavlja. Pri besedilih, ki so razdeljena na več posebej ostraničenih delov, je podatek o strani dopolnjen z rimsko številko, ki označuje aktualni del besedila (npr. DB 1584, I,329a). Podatka sta ločena s stično pisano vejico. Seznam krajšav domačih in tujih virov je naveden na koncu uvoda. Prva velika črka krajšave je začetnica

avtorjevega priimka, druga pa začetnica pomensko osrednjega samostalnika v naslovu dela. Razlikovanje med enako začetimi priimki in samostalniki iz naslova je doseženo z malimi črkami, vzetimi iz priimka in/ali naslova (npr. TtPre 1588 za Matija Trošt, Ena lepa inu pridna **Prediga**, 1588). Krajšavam so dodane letnice izida dela. Pri *Enih duhovnih Peifnih* (1563) je manjkajoči podatek o uredniku nadomeščen z zvezdico (*P 1563).

Zapostavljene razlage pojasnjujejo posamezne zglede. Zapisane so za zgledom, na katerega se nanašajo. Če se nanašajo na več zgledov, so zapisane samo pri prvem – zlasti kadar gre za razlago istega pomenskega odtenka. Oblikovno so prirejene pojasnjevani besedi ali besedni zvezi (npr. elipt. Komu le jeft delam, inu moji dufhi doli **tèrgam**? DB 1584, I,329b *sebi odrekam uživanje*).

Dela s podobnim zgledom so navedena za pojasnilom podobno tudi (npr. TL 1567, 53b, podobno tudi TT 1581-82).

Tujejezična prevodna predloga je navedena, kadar njena navedba bistveno pripomore k razumevanju zgloda. Uvaja jo pojasnilo po tuji prevodni predlogi (npr. Ti fi nepametnu fturil: satu bofh ti **dofehmal** bojovanje imel DB 1584, I,241a; po tuji prevodni predlogi Du hast thörlich gethan/ Darumb wirstu auch **nu an krieg** haben LB 1545, 815).

2.1.5 Frazeološki razdelek

Frazeologijo prikazujemo v frazeoloških gnezdh dveh vrst, ki se lahko nanašata na iztočnico v celoti ali na enega od njenih pomenov.

Tako kot za druge tipe stalnih besednih zvez je tudi za frazeme značilno, da so reproducirani, torej niso tvorjeni sproti, temveč jih tvorec iz spomina priključuje kot celoto. Imajo ustaljeno zgradbo, vendar se predvideva in upošteva določena mera variantnosti. Bistveni lastnosti frazemov sta pomenska celovitost in konotativnost, ki ima za posledico stilno zaznamovanost. Frazemi so tako že po definiciji ekspresivne enote, zato niso dodatno označeni s kvalifikatorjem ekspr., lahko pa je označena specifična vrsta ekspresije (npr. *iron.*, *slabš.*), kjer jo je na podlagi sobesedila mogoče določiti. Pomenska celovitost pomeni, da pomen frazema kot celote ni motiviran s seštevkom pomenov posameznih sestavin. Dodatno je zanje značilna tudi anomalnost, saj se ne podrejajo pričakovanim pretvorbenim procesom, če želijo ohraniti frazeološki pomen. Vendar se glede na tip frazema ne da vnaprej napovedati, katere pretvorbe bo posamezni frazem dopuščal in katerih ne, saj so med frazemi istega tipa velike razlike.

Frazeološko gnezdo prve stopnje uvaja znak ●–, frazeološko gnezdo druge stopnje pa znak ●––. V frazeološkem gnezdu prve stopnje so predstavljeni nedvoumni in nesporni primeri (npr. *vunizpahnuti sodu dno*), v frazeološkem gnezdu druge stopnje pa so predstavljeni nekateri manj ustaljeni primeri, npr. *pregovori* (npr. *kar koli človek seje, to bo žel*), enkratno izpričane ekspresivne zveze (npr. *česati koga v ušesih*), kulturnociviliza-

cijsko zanimivi primeri (npr. *čevlje ob njega brišejo*), ki zahtevajo dodaten poudarek ali pojasnilo. Preostale stalne besedne zveze so predstavljene zunaj frazeološkega gnezda (gl. 2.1.4.1.4 in 2.1.6).

Frazemi, ki so izpričani samo enkrat, so predstavljeni v sobesedilu, zgledu praviloma sledi zapostavljena razlaga. V protestantsko rabo trdneje vpeti frazemi so izpostavljeni v slovarski obliki, ki ji sledi razlaga, nato pa zgledi. Izjemoma je posameznim zgledom izpostavljenih frazemov pripisana še zapostavljena razlaga, če pomen zveze v zgledu nekoliko odstopa od ostalih.

Da bi bili zgledi, ki sledijo izpostavljenemu frazemu, razvidno ločeni od dokazila za naslednji, neizpostavljeni frazem, je uporabljeno posebno ločevalno znamenje: pomanjšano napovedno znamenje (●–). Pri gnezdh z izpostavljenimi in neizpostavljenimi frazemi so najprej prikazani vsi izpostavljeni frazemi, ki si sledijo po abecednem zaporedju prve sestavine, za pomanjšanim napovednim znamenjem pa sledijo po (rekonstruiranem) abecednem zaporedju neizpostavljeni frazemi. Pomanjšano napovedno znamenje uvaja vsak naslednji neizpostavljeni frazem.

Pri izpostavljenih frazemih je v sinonimni razlagi predstavljen sodobni frazeološki ustreznik, če ta obstaja. Pri zapostavljenih razlagah se navaja razlaga pomena, le v nekaterih primerih je za podpičjem naveden še sodobni ustreznik.

Frazemi so obravnavani pri vseh (obveznih in neobveznih) polnopomenskih sestavinah, to so: glagoli, deležniki, deležja, povedkovniki, samostalniki, pridevniki, posamostaljena raba, števnik in prislovi. Pri slovničnih besednih vrstah (medmeti, predlogi, vezniki, členki) so obravnavani le izjemoma, ko imajo v frazemu osrednjo vlogo (npr. *ako¹*: ako Bog hoče). Pri glagolskih primitivih in temeljnih glagolih (*biti, dati, delati, imeti, iti, postati*)

je navedenih le nekaj najbolj tipičnih in pogostih frazemov.

Izpostavljeni frazemi so pisno, glasovno in delno oblikovno ter skladensko posodobljeni. Tako je npr. zapostavljeni položaj pridevnika pretvorjen v sodobno zaporedje. Pri samostalniških frazemih je v slovarski obliki člen pri neujemalnem prilastku prikazan le izjemoma, in sicer v glasovno posodobljeni obliki. Posodobitev je izpeljana po istih načelih kot istovrstni postopek pri iztočnicah in glasovnih različicah. Nosilne, pregibne sestavine frazema so navedene v osnovni obliki, odstopi so mogoči le v primerih, kjer je drugačen prikaz v prid natančnejši rekonstrukciji frazema. Za prikaz neobveznih sestavin frazema se rabijo oklepaji. Variante obveznih sestavin so navedene po pogostnostnem zaporedju (npr. *delati koga k norcu/norcem; dati komu/čemu prav; žalostna/revna dolina; biti pred srcem/v srcu*).

Sopomenski frazemi imajo enak pomen, a različno poimenovalno motivacijo. Sopomenski frazemi so obravnavani kot različni frazemi, vendar imajo enako razlago. Nekatere sestavine so lahko skupne več sopomenskim frazemom, zato so lahko obravnavani skupaj. V tem primeru jih ločuje nestična poševnica (medtem ko stična prikazuje variantnost v sestavinah), sledijo skupna razlaga in zgledi za vse frazeme (npr. *pomagaj Bog / Bog daj dobro jutro/dober dan/ dober večer / Bog vi zdravje*).

Pri **pretvorbah frazema** je v primeru izpričane običajne pridevniške oblike in posamostaljene rabe pridevnika pri nevariantni sestavini navedena običajna pridevniška oblika, nato pa za kvalifikatorskim pojasnilom *tudi s posamostaljenim pridevnikom* prikazan vsaj en ustrezen zgled.

Podobno so prikazane tudi **glagolske pretvorbe** v deležnike, deležja in glagolnike. Pri deležniku, deležju ali glagolniku je zveza navedena v obliki z iztočnico, pri glagolu in ostalih sestavinah pa je navedena samo oblika z glagolom, saj je ta oblika osnovna. Pri zgledih je za kvalifikatorskim pojasnilom *tudi z deležnikom oz.*

frazeološko gnezdo
prve stopnje

● – v duhu/z duhom v **mislih, ne dejansko**;
v duhu: Abraam ie le **Vduhu** od dalezh ta zhas, V katerim fe ie Christus imel roditi, videl: Inu fe ie možno suefelil JPo 1578, II,146; KVNIMU ZHASV, SE IE suefelil Iesus **Vduhu**, inu ie rekal: Iaft hualim tebe Ozha JPo 1578, III,33b; Inu nai fi ie on [Trubar] od fuoih Poslushauceu is Krainske deshele moral pregnan biti, inu fuoim Teleffom od nyh pobegniti, taku ie on vfai fuoim **Duhum** vfelei per nyh bil TtPre 1588, 126; ● – Inu nerperuizh on fapoveda, de vti Cerqui ty pridigary bodo eniga **Duha** inu ene misli TL 1567, 6a *bodo soglasni*

● – – preg. Ta **Duh** ie pernaredin inu volan, Ampag tu meffu ie shibku TR 1558, a3b; kakor Cristus pravi: **Duh** ie volan, alli meffu je shibku TtPre 1588, 73; ta **duh** je bil volan meffu pak je bilu shibku TtC 1595, CXIII

frazeološko gnezdo
druge stopnje

tudi z *deležjem* oz. *tudi z glagolnikom* naveden po vsaj en zglede pretvorbe. Če je frazem ali termin izpričan samo z *deležnikom*, *deležjem* ali *glagolnikom*, ne pa tudi z *glagolom*, se zveza obravnava pri vseh sestavinah v izpričani obliki.

Frazeme, ki izkazujejo **variantnost**, obravnavamo takole. Pri posamezni iztočnici so navedene samo variante z iztočnico. Obravnava variant istega frazema ali termina v različnih geslih se ujema v mestu (gnezdo prve ali druge stopnje) in načinu obravnave (izpostavljeni ali neizpostavljeni frazem), morebitnih kvalifikatorskih pojasnilih in kvalifikatorjih, slovarski obliki in razlagi, razen če je določen odmik značilen samo za eno varianto (oz. za nekaj variant) in ne za vse. Pri neizpostavljenih zvezah velja, da so pri nevariantni sestavini prikazane do tri variante zveze, ki najbolj izčrpno prikazujejo njegovo variantnost; variantnost slovnicih besednih vrst pri tem ni nujno prikazana.

2.1.6 Terminološki razdelek

V terminološki razdelek se uvrščajo zgledi za stalna besednozvezna poimenovanja, ki poimenujejo strokovne pojme, za razliko od frazemov nimajo konotativnega pomena in so stilno nezaznamovana. Lahko so pomensko prozorna ali neprozorna.

Terminološka gnezda so urejena po enakih načelih kot frazeološka.

Termini se uvrščajo v terminološko gnezdo prve (uvaja ga znak ♦ –) ali druge stopnje (uvaja ga znak ♦ – –), lahko so izpostavljeni ali pa imajo zapostavljeno razlago. V terminološko gnezdo prve stopnje se uvrščajo termini v današnjem pomenu besede, kjer dvoma o terminološkosti ni (npr. *mestne bukve*); v gnezdo druge stopnje se uvrščajo stalne besedne zveze, za katere se terminološkost predvideva, ni pa je mogoče dokazati (npr. *borštni malik*).

terminološko gnezdo
prve stopnje

♦ – bot. **materina dušica močno dišeča zelnata ali delno olesenela rastlina z drobnimi listi; materina dušica**: *Serpillum*. *Germ.* hüenertol/ hüenertlee/ Cofteniz/ quendel/ wildpolen. *Slav.* materina **dufhiza** MTh 1603, II,506-507

♦ – – flegar **almožne kdor skrbi za miloščino in jo deli potrebnim; miloščinski oskrbnik**: Ta S. Stephan en **Almoſhne** flegar TPo 1595, III,25

terminološko gnezdo
druge stopnje

2.1.7 Etimološka kazalka

Prevzete besede – tako tiste, ki so prišle v slovenščino že prej (izvzete so le najzgodnejše izposojenke kot *cerkev*, *križ*), kot tiste, ki so prišle vanjo pri prevajanju verskih, zlasti biblijskih besedil v 16. stoletju – imajo na koncu slovarskega sestavka tudi etimološko kazalko. Etimološko kazalko uvaja znak *ℓ*.

Namen etimološke kazalke ni podati celotne etimologije posamezne besede. Uporabnikom slovarja želimo s kazalko zgolj olajšati nadaljnje iskanje.

V tem razdelku je najprej opozorjeno, iz katerega jezika je bila beseda prevzeta (npr. iz nem.). Temu podatku za krajšavo prim. (primerjaj) sledi navedba izvorne oblike v njeni sodobni pojavitvi, ki naj bi olajševala uporabniku slovarja morebitno iskanje natančnejših informacij o izvoru in pomenskem razvoju besede v domačih in tujih etimoloških slovarjih.

altman (altman, auptman, haubtman, altmon)

ℓ iz nem., prim. der Hauptmann

etimološka kazalka

Če je bila beseda prevzeta prek posredniškega jezika in če je posredništvo pustilo na njej opazne sledove, ki so lahko pisnega, glasoslovnega, oblikoslovnega ali besedotvornega značaja, je opozorjeno na izvorni in posredniški jezik na naslednji način: iz lat. prek nem. Podatek je dopolnjen s sodobno (posodobljeno) pojavno obliko iz enega ali (če je to bistvena pomena za razumevanje etimologije) obeh jezikov.

Če v gradivu izhodiščni samostalni ni izpričan, npr. *bibel, je izvor treba navajati pri izpeljanki ali kaki drugi tvorjenki (npr. *bibelski*). Na to kažemo s predlogom *k* namesto *iz* (npr. *k* nem.).

V tem razdelku prikazujemo tudi kalkiranost zvez, pri katerih kažemo na odvisnost od tujega tvorbenega modela z navedbo vplivajočih tujih tvorjenk ali zvez (npr. *ako*: *ako lih/glih*, *akolih*), in na izvor glagolskih kalkov (npr. *anvzeti*). V tem primeru uporabljamo predlog *po* namesto *iz* (npr. *po* nem.).

Nemško izhodiščno besedo zapisujemo z veliko začetnico kot v sodobnem nemškem pravopisu in s členom (npr. *cehmošter*). Če v sodobnem nemškem jeziku beseda ne obstaja več, zapisujemo starejši nemški izraz z malo začetnico in brez člena, v oklepaju pa za lažje iskanje dodamo njegov sodobni nemški ustreznik, če obstaja, npr. *anzigel** prim. *srvn. einsiedel (der Einsiedler)*.

Poleg okrajšav za posamezne jezike se v etimološkem razdelku v vlogi dopolnilnega etimološkega opozorila za podatkom o jeziku, iz katerega je (bila) pojasnjena beseda prevzeta, lahko navaja tudi krajšava **tuje prevodne predloge** (npr. LB 1545, LH 1566, SA 1559 itd.) ali MTh 1603, vendar le v primeru, kadar se pri izbiri manj znane, običajno danes že zastarele prevzete besede (ali njene različice) nanjo slovenski prevod očitno navezuje.

Pri navajanju izhodiščne besede **foneme iz tujih jezikov** prečkujemo po pravilih za SP 2001, npr. pri *buzdahan*: Etim.: iz tur., prim. *bozdogan*, turški fonem *ɣ* prečkujemo v *g*. V tujih besedah se naglasna znamenja opuščajo, npr. *winzürle* (brez strešice na *i* v geslu *bajncerli*), manj običajne črke pa posodobijo, npr. *fassen* (ne pa *va33en* pri geslu *basati*).

Besede **grškega izvora** so bile po večini sprejete s posredovanjem latinščine. Če sta izraza v grščini in latinščini enaka, ne kažemo obeh jezikov (npr. *ajer*).

Pri **romanskih izposojenkah**, če je možno, navajamo latinsko izhodišče (npr. *balena*). Vsa italijanska narečja in ostale stične romanske jezike združujemo v skupno oznako *it.*, če posamezni primer ne zahteva natančnejše opredelitve.

Pri besedah **iz hebrejščine** vedno navajamo zgled iz jezika posrednika (npr. *arbe*).

Z dodatno **povezavo** v okviru etimološke kazalke je posredno opravljena tudi povezava med besedotvorno povezanimi, hkrati pa besednovrstno in glasovno različnimi iztočnicami (npr. *absolviran*: ℓ gl. *absolvirati*).

2.1.8 Vodilke

Nekateri slovarski sestavki se končujejo z opozorilom prim. (primerjaj), ki kaže na sorodne besede, obravnavane v drugih sestavkih. Glagole povezujemo z deležniki in deležji (ne pa tudi glagolov z glagoli s prostimi morfemi in z glagolniki); pridevnike povezujemo s posamostaljenimi pridevniki, z izpridevniškimi prislovi in s povedkovniki. Povezava je vedno obojesmerna: vodilko vsebujeta obe povezani iztočnici.

Na podoben način povezujemo tudi izhodiščne glagolske iztočnice z glagolskimi kalki, le da povezava ni obojesmerna, ampak jo ima samo iztočnica izhodiščnega glagola. Iztočnica *dati* je na primer povezana s kalkiranimi glagoli *čezdati*, *goridati*, *nahdati*, *naprejdati*, *nazajdati*, *okolidati*, *semnaprejdati*, *tjadati*, *tjakajdati*, *vkupedati*, *vundati* in *vunkajdati*.

Z vodilkami izjemoma povezujemo tudi gesla, ki so razvojno medsebojno povezana, vendar jih na osnovi njihove rabe ni mogoče zanesljivo razmejiti: npr. *dejati* 1 prim. *deti* in *deti* prim. *dejati* 1.

2.1.9 Podatek o avtorju slovarskega sestavka

Slovarski sestavek zaključuje podatek o njegovem avtorju. Okrajšavi njegovega imena in priimka sta navedeni v oglatem oklepaju: npr. [M. M.]. Nekateri slovarski sestavki so bili pripravljene, še preden je bilo na voljo korpusno gradivo v celoti ali preden so bile sprejete dokončne konceptualne odločitve. Zato so nekatera gesla nastala v soavtorstvu, kjer je jasno razvidno avtorstvo osnovnega besedila in avtorstvo dopolnitve ali predelave. Na to opozarja pojasnilo s sodelovanjem. Pri nekaterih sestavkih je oblikoslovno zaglavje izdelal drug avtor. Na to opozarja pojasnilo oblikoslovno zaglavje. Primer: [F. P. s sodelovanjem M. M., oblikoslovno zaglavje M. Č.].

2.2 Zgradba kazalčnih slovarskih sestavkov

Kazalčni slovarski sestavek kaže, pod katero iztočnico je obravnavana določena pojavna oblika besede, najpogosteje pisno-glasovnega, glasovnega ali obliko-slovnega značaja (npr. *bojovati* gl. *bojevati*). Vsebinska načela za opozarjanje na povezave s kazalkami so natančneje pojasnjena v poglavju 2.1.1.

Iztočnici kazalke lahko sledi kazalčno pojasnilo, v katerem so pojasnjene posamezne specifične lastnosti iztočnice

(npr. im. mn., 1. os. dv., pogosta tiskarska napaka). Za krajšavo gl. (glej) pa sledi navedba iztočnice, kjer lahko uporabnik slovarja najde razlagalni slovarski sestavek, ki vsebuje tudi informacije o iztočnici kazalčnega slovarskega sestavka.

S kazalkami prikazujemo tudi posamezne sestavine dvodelnih ali večdelnih veznikov, ki so prikazani v okviru posameznih slovarskih sestavkov (npr. *ako – tako* gl. *ako¹, tako²*).

iztočnica kazalke

cerkuni gl. cerkovni

colni [mest. ed.] gl. čoln

kazalčno pojasnilo

aku – ali gl. ako¹, ali¹

mesto razlagalnega slovarskega sestavka

oznaka pri dvodelnih ali večdelnih veznikih

3 Viri za slovar

3.1 Slovenski viri (kronološko)

TC 1550	Trubar, Primož:	Catechismus, Schwäbisch Hall, 1550
TA 1550	Trubar, Primož:	Abecedarium vnd der klein Catechismus, Schwäbisch Hall, 1550
TA 1555	Trubar, Primož:	ABECEDARIVM, Tübingen, 1555
TC 1555	Trubar, Primož:	CATECHISMVS, Tübingen, 1555
TE 1555	Trubar, Primož:	TA EVANGELI SVETIGA MATEVSHA, Tübingen, 1555
TM 1555	Trubar, Primož:	ENA MOLITOV TIH KERSzhenikou, Tübingen, 1555
TT 1557	Trubar, Primož:	TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA, Tübingen, 1557
TKo 1557	Trubar, Primož:	TA SLOVENSKI KOLENDAR, Tübingen, 1557
TR 1558	Trubar, Primož:	EN REGISHTER, Tübingen, 1558
TT 1560	Trubar, Primož:	TA DRVGI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA, Tübingen, 1560
TL 1561	Trubar, Primož:	SVETIGA PAVLA TA DVA LISTY, Tübingen, 1561
TR 1561	Trubar, Primož:	Regifter vnd fummarifcher Inhalt, Tübingen, 1561
TAr 1562	Trubar, Primož:	ARTICVLI OLI DEILI, TE PRAVE STARE VERE KERSZHANSKE, Tübingen, 1562
*P 1563	Več urednikov:	ENE DVHOVNE PEISNI, Tübingen, 1563
TO 1564	Trubar, Primož:	CERKOVNA ORDNINGA, Tübingen, 1564
TPs 1566	Trubar, Primož:	Ta Celi Pfalter Daudou, Tübingen, 1566
TA 1566	Trubar, Primož:	ABECEDARIVM, OLI TABLIZA, Tübingen, 1566
KB 1566	Krelj, Sebastijan:	OTROZHIA BIBLIA, Regensburg, 1566
TC 1567	Trubar, Primož:	TA CELI CATEHISMVS, Tübingen, 1567
TL 1567	Trubar, Primož:	SVETIGA PAVLA LYSTVVI, Tübingen, 1567
TP 1567	Trubar, Primož:	ENA DVHOVSKA PEISSEN SVBPER TVRKE, Tübingen, 1567
TPs 1567	Trubar, Primož (ur.):	ENI PSALMI, TA CELI CATEHifimus, Tübingen, 1567
KPo 1567	Krelj, Sebastijan:	POSTILLA SLOVENSKA, Regensburg, 1567
TC 1574	Trubar, Primož (ur.):	TA CELI CATEHISMVS, Tübingen, 1574
TP 1575	Trubar, Primož:	Try Duhouske peifsn, Tübingen, 1575
TC 1575	Trubar, Primož:	CATEHISMVS SDVEIMA ISLAGAMA, Tübingen, 1575
DJ 1575	Dalmatin, Jurij:	JESVS SIRAH, Ljubljana, 1575
DPa 1576	Dalmatin, Jurij:	PASSION, Ljubljana, 1576
TT 1577	Trubar, Primož:	NOVIGA TESTAMENTA PVSLEDNI DEIL, Tübingen, 1577
JPo 1578	Juričič, Jurij:	POSTILLA, Ljubljana, 1578
DB 1578	Dalmatin, Jurij:	BIBLIE, TV IE, VSIGA SVETIGA PISMA PERVI DEIL, Ljubljana, 1578
TkM 1579	Tulščak, Janž:	Kerfzhanske LEIPE MOLITVE, Ljubljana, 1579
TPs 1579	Trubar, Primož:	TA PERVI PSALM SHNEGA TRIEMI ISLAGAMI, Tübingen, 1579
DC 1579	Dalmatin, Jurij (ur.):	TA CELI CATEHISMVS, Ljubljana, 1579
BTa 1580	Bohorič Adam:	OTROZHIA TABLA, Ljubljana, ok. 1580
DBu 1580	Dalmatin, Jurij:	PERVE BVQVE MOSESSOVE, Ljubljana, 1580
DPr 1580	Dalmatin, Jurij:	SALOMONOVE PRIPVVISTI, Ljubljana, 1580
DC 1580	Dalmatin, Jurij:	CATEHISMVS, Ljubljana, 1580
TT 1581-82	Trubar, Primož:	TA CELI NOVI TESTAMENT, Tübingen, 1581-82
DB 1584	Dalmatin, Jurij:	BIBLIA, Wittenberg, 1584
DC 1584	Dalmatin, Jurij (ur.):	TA CELI CATEHISMVS, ENI PSALMI, Wittenberg, 1584
DM 1584	Dalmatin, Jurij:	KARSZANSKE LEPE MOLITVE, Wittenberg, 1584

BH 1584	Bohorič, Adam:	Arcticae horulae fuccifivae, Wittenberg, 1584
DAG 1585	Dalmatin, Jurij:	AGENDA, Wittenberg, 1585
DC 1585	Dalmatin, Jurij:	TA KRATKI WIRTEMBERSKI CATECHISMVS, Wittenberg, 1585
TtPre 1588	Trošt, Matija:	ENA LEPA INV PRIDNA PREDIGA, Tübingen, 1588
MD 1592	Megiser, Hieronymus:	DICTIONARIVM QVATVOR LINGVARVM, Graz, 1592
MS 1593	Megiser, Hieronymus:	SPECIMEN, Frankfurt, 1593
TPo 1595	Trubar, Primož:	HISHNA POSTILLA, Tübingen, 1595
TfC 1595	Trubar, Felicijan (ur.):	TA CELI CATEHISMVS, ENI PSALMI, Tübingen, 1595
TfM 1595	Trubar, Felicijan (ur.):	LEPE KARSZHANSKE MOLITVE, Tübingen, 1595
ZK 1595	Znojilšek, Janž:	KATECHISMVS DOCTORIA MARTINA Luthra, Tübingen, 1595
MTh 1603	Megiser, Hieronymus:	Thefaurus Polyglottus, Frankfurt, 1603

3.2 Tujejezični viri (kronološko)

CG		Christliche Gedichte und Lieder. www.christliche-gedichte.de
GB		Gesangbuch online: Evangelisches Gesangbuch und Gotteslob. www.gesangbuch-online.de
LB 1545	Luther, Martin:	Die gantze Heilige Schrifft, Wittenberg, 1545; München, 1974
LH 1566	Luther, Martin:	Haupspottill I–III, Nürnberg, 1566
SA 1559, I	Spangenberg, Ioannes:	Außlegung der Episteln vnd Euangelien auff alle Sontage vnd fürnembsten Fest durchs gantze Jar [Wintertheil], Nürnberg, 1559
SA 1559, II	Spangenberg, Ioannes:	Außlegung der Epiftel vnd Euangelien von Oftern biß auffs Aduent, Nürnberg, 1558
SA 1559, III	Spangenberg, Ioannes:	Außlegung der Epiftel vnd Euangelien von den fürnembften Festen durchs gantze Jar, Nürnberg, 1558

3.3 Kratice virov (po abecedi)

*P 1563	Več urednikov:	ENE DVHOVNE PEISNI, Tübingen, 1563
BH 1584	Bohorič, Adam:	Arcticae horulae fuccifivae, Wittenberg, 1584
BTa 1580	Bohorič, Adam:	OTROZHIA TABLA, Ljubljana, ok. 1580
CG		Christliche Gedichte und Lieder. www.christliche-gedichte.de
DAG 1585	Dalmatin, Jurij:	AGENDA, Wittenberg, 1585
DB 1578	Dalmatin, Jurij:	BIBLIE, TV IE, VSIGA SVETIGA PISMA PERVI DEIL, Ljubljana, 1578
DB 1584	Dalmatin, Jurij:	BIBLIA, Wittenberg, 1584
DBu 1580	Dalmatin, Jurij:	PERVE BVQVE MOESSOVE, Ljubljana, 1580
DC 1579	Dalmatin, Jurij (ur.):	TA CELI CATEHISMVS, Ljubljana, 1579
DC 1580	Dalmatin, Jurij:	CATEHISMVS, Ljubljana, 1580
DC 1584	Dalmatin, Jurij (ur.):	TA CELI CATEHISMVS, ENI PSALMI, Wittenberg, 1584
DC 1585	Dalmatin, Jurij:	TA KRATKI WIRTEMBERSKI CATECHISMVS, Wittenberg, 1585
DJ 1575	Dalmatin, Jurij:	JESVS SIRAH, Ljubljana, 1575
DM 1584	Dalmatin, Jurij:	KARSZHANSKE LEPE MOLITVE, Wittenberg, 1584

DPa 1576	Dalatin, Jurij:	PASSION, Ljubljana, 1576
DPr 1580	Dalatin, Jurij:	SALOMONOVE PRIPVVISTI, Ljubljana, 1580
GB		Gesangbuch online: Evangelisches Gesangbuch und Gotteslob. www.gesangbuch-online.de
JPo 1578	Juričič, Jurij:	POSTILLA, Ljubljana, 1578
KB 1566	Krelj, Sebastijan:	OTROZHIA BIBLIA, Regensburg, 1566
KPo 1567	Krelj, Sebastijan:	POSTILLA SLOVENSKA, Regensburg, 1567
LB 1545	Luther, Martin:	Die gantze Heilige Schrifft, Wittenberg, 1545; München, 1974
LH 1566	Luther, Martin:	Haußpoftill I—III, Nürnberg, 1566
MD 1592	Megiser, Hieronymus:	DICTIONARIVM QVATVOR LINGVARVM, Graz, 1592
MS 1593	Megiser, Hieronymus:	SPECIMEN, Frankfurt, 1593
MTh 1603	Megiser, Hieronymus:	Thefaurus Polyglottus, Frankfurt, 1603
SA 1559, I	Spangenberg, Ioannes:	Außlegung der Episteln vnd Euangelien auff alle Sontage vnd fürnembsten Fest durchs gantze Jar [Winterteil], Nürnberg, 1559
SA 1559, II	Spangenberg, Ioannes:	Außlegung der Episteln vnd Euangelien von Oftern biß auffs Aduent, Nürnberg, 1558
SA 1559, III	Spangenberg, Ioannes:	Außlegung der Episteln vnd Euangelien von den fürnembften Festen durchs gantze Jar, Nürnberg, 1558
TA 1550	Trubar, Primož:	Abecedarium vnd der klein Catechifmus, Schwäbisch Hall, 1550
TA 1555	Trubar, Primož:	ABECEDARIVM, Tübingen, 1555
TA 1566	Trubar, Primož:	ABECEDARIVM, OLI TABLIZA, Tübingen, 1566
TAr 1562	Trubar, Primož:	ARTICVLI OLI DEILI, TE PRAVE STARE VERE KERSZHANSKE, Tübingen, 1562
TC 1550	Trubar, Primož:	Catechifmus, Schwäbisch Hall, 1550
TC 1555	Trubar, Primož:	CATECHISMVS, Tübingen, 1555
TC 1567	Trubar, Primož:	TA CELI CATEHISMVS, Tübingen, 1567
TC 1574	Trubar, Primož (ur.):	TA CELI CATEHISMVS, Tübingen, 1574
TC 1575	Trubar, Primož:	CATEHISMVS SDVEIMA ISLAGAMA, Tübingen, 1575
TE 1555	Trubar, Primož:	TA EVANGELI SVETIGA MATEVSHA, Tübingen, 1555
TfC 1595	Trubar, Felicijan (ur.):	TA CELI CATEHISMVS, ENI PSALMI, Tübingen, 1595
TfM 1595	Trubar, Felicijan (ur.):	LEPE KARSZHANSKE MOLITVE, Tübingen, 1595
TkM 1579	Tulščak, Janž:	Kerfzhanske LEIPE MOLITVE, Ljubljana, 1579
TKo 1557	Trubar, Primož:	TA SLOVENSKI KOLENDAR, Tübingen, 1557
TL 1561	Trubar, Primož:	SVETIGA PAVLA TA DVA LISTY, Tübingen, 1561
TL 1567	Trubar, Primož:	SVETIGA PAVLA LYSTVVI, Tübingen, 1567
TM 1555	Trubar, Primož:	ENA MOLITOV TIH KERSzhenikou, Tübingen, 1555
TO 1564	Trubar, Primož:	CERKOVNA ORDNINGA, Tübingen, 1564
TP 1567	Trubar, Primož:	ENA DVHOVSKA PEISSEN SVBPER TVRKE, Tübingen, 1567
TP 1575	Trubar, Primož:	Try Duhouske peifsni, Tübingen, 1575
TPo 1595	Trubar, Primož:	HISHNA POSTILLA, Tübingen, 1595
TPs 1566	Trubar, Primož:	Ta Celi Pfalter Dauidou, Tübingen, 1566
TPs 1567	Trubar, Primož (ur.):	ENI PSALMI, TA CELI CATEhifmus, Tübingen, 1567
TPs 1579	Trubar, Primož:	TA PERVI PSALM SHNEGA TRIIEMI ISLAGAMI, Tübingen, 1579
TR 1558	Trubar, Primož:	EN REGISHTER, Tübingen, 1558
TR 1561	Trubar, Primož:	Regifter vnd fummarifcher Innhalt, Tübingen, 1561
TT 1557	Trubar, Primož:	TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA, Tübingen, 1557
TT 1560	Trubar, Primož:	TA DRVGI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA, Tübingen, 1560
TT 1577	Trubar, Primož:	NOVIGA TESTAMENTA PVSLEDNI DEIL, Tübingen, 1577
TT 1581-82	Trubar, Primož:	TA CELI NOVI TESTAMENT, Tübingen, 1581–82
TtPre 1588	Trošt, Matija:	ENA LEPA INV PRIDNA PREDIGA, Tübingen, 1588
ZK 1595	Znojlišek, Janž:	KATECHISMVS DOCTORIA MARTina Luthra, Tübingen, 1595

4 Preglednica najpogostejših zapisov glasov slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja

Razpredelnica je za lažjo uporabo slovarja prirejena in deloma dopolnjena različica razpredelnice, ki so jo pripravili Majda Merše, Franc Jakopin in France Novak (1992: 321–340; 1996: 239–255, 2001: 36–39). Namen prirejene razpredelnice v tem slovarju je olajšati prepoznavanje glasovne podobe različnih zapisov v delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja in hkrati pojasniti določena prečrkovanja v slovarju.

Posamične napake in posamični (napačni, neustaljeni) zapisi v razpredelnici niso upoštevani. V *P 1563 se zapisovanje pri različnih avtorjih razlikuje in ga zato ni smiselno uvrščati v splošno preglednico. Podobno velja za zapis v obeh Megiserjevih slovarjih (MD 1592 in MTh 1603), prav tako najdemo na posameznih mestih v predbiblijskih pesmaricah, ki jih ni uredil Trubar, določene zapise, ki so ostali še od Trubarja, v 1. knjigi JPo 1578 pa določene zapise, ki so ostali še od Krelja.

	Trubarjevo zapisovanje	Kreljevo zapisovanje	Predbiblijsko zapisovanje	Pobiblijsko zapisovanje	Pobiblijska izdaja Trubarja
	TC 1550 do TT 1581-82, TiPre 1588	KB 1566, KPo 1567 (z bistveno spremembo leta 1567, gl. spodaj)	DJ 1575, DPa 1576, JPo 1578, DB 1578, TKM 1579, DC 1579, BTa 1580, DBu 1580, DPr 1580, DC 1580	DB 1584, BH 1584, DC 1584, DM 1584, DAg 1585, DC 1585, TIM 1595, TiC 1595, ZK 1595	TPo 1595
dolgi naglašeni a	a aa	a aa	a aa	a á à	a
kratki naglašeni a	a	a	a	a	a à
nenaglašeni a	a	a	a	a à	a
b	b p bb	b p	b p	b bb p	b p
c	z c	z c	z c	z c	z c
č	zh	zh	zh	zh	zh
ć		ch			
d	d t dd	d t	d dd dt t	d t	d t dt
dolgi naglašeni ozki e	e ee	é e; 1567 še: è è	e ee	e é è ê ee	e ee é è
dolgi naglašeni široki e	e ee	e	e	e é è	e
kratki naglašeni (široki) e	e	e	e	e è	e
nenaglašeni e	e	è e	e	e é è	e
naglašeni polglasnik	e a	à a	e i	è e é	e a
nenaglašeni polglasnik	e a i	a à e	e a è i	e è é i a à	e a i
dolgi naglašeni ej	ei	ei	ei	ej é j ei	ei ej
f	f ff ph v u	f ff ph v	f ff	f ff ph v	f ff ph v
g	g k gg	g k	g k	g k	g k
h	h ch	h ch	h	h ch	h ch
dolgi naglašeni i	y i	y i ij	y i ij	i y í	i y ij ji
kratki naglašeni i	i	i	i y	i í	i
nenaglašeni i	i y	i y	i y ij	i y	i y ij
ij	y i	ij i	ij y i	ij y	i y ij j ji
j	i y	i y ij; 1567 še: " ali ^ na naslednjem samoglasniku	i j y	j i	j i y
ji	y i ij	ij y i	iy y i ii ij	ji ij ii y jy i	ji i y
k	k c g ck	k c ch g	k c g	k c g	k c g ch
ks	x ks	x	x	x	x
kv	qu ku	qv qu kv	qu	qv qu	kv ku qv qu
l	ll	ll	ll	ll	ll
ł	ll	l	ll	ll	ll

	Trubarjevo zapisovanje	Kreljevo zapisovanje	Predbiblijsko zapisovanje	Pobiblijsko zapisovanje	Pobiblijska izdaja Trubarja
	TC 1550 do TT 1581-82, TtPre 1588	KB 1566, KPo 1567 (z bistveno spremembo leta 1567, gl. spodaj)	DJ 1575, DPa 1576, JPo 1578, DB 1578, TKM 1579, DC 1579, BTa 1580, DBu 1580, DPr 1580, DC 1580	DB 1584, BH 1584, DC 1584, DM 1584, DAg 1585, DC 1585, TIM 1595, TfC 1595, ZK 1595	TPo 1595
l'	l li ll	l li ll; 1567 še: il lli ter ^^ ali ^^ na naslednjem samoglasniku	l il ll li	jl l ll lj jljl	l il jl lj
samoglasnik + l (za nekdanji samoglasniški l)	el ol al ul o	ol	ol el al ul o	ol el èl al ul o	ol el ul al
m	m mm	m mm	m	m mm	m mm
n	n nn	n nn	n nn	n nn	n nn
n'	n in nn	n ni; 1567 še: ny in ñ ter ^^ ali ^^ na sosednjem samoglasniku	n ni in	nj n jnj jn	nj inj jn jnj n ni in jni ini
dolgi naglašeni ozki o	o oo	o	o	o ó	o
dolgi naglašeni široki o	o	o	o	o ò ó ó	o
kratki naglašeni (široki) o	o	o; 1567 še: ò	o	o ò	o
nenaglašeni o	o	o; 1567 še: ò	o	o	o
p	p b pp	p b pp	p pp b	p pp b	p pp b
r	r rr	r rr rrrh	r rr	r rr	r rr
naglašeni samoglasniški r	er ar	àr èr ar	ar er	èr er àr ar èr	er ar
nenaglašeni samoglasniški r	er ar	er èr	er ar	er ar èr	er ar
s	f s ff ß fs	f ff; 1566 še: s	f ff fs s sf	f ff fs s ß	f ff fs s ß
š	sh fh fsh ßh	fh sh	sh fh	fh sh fch	fh sh
šč	fzh szh shzh	fch fzh	fzh szh fz	fzh szh fhzh	fzh szh
t	t d dt tt	t tt th d	t tt d	t tt d dt	t tt d dt th
dolgi naglašeni u	u v	u ú v u	u v	u ú v	u v
kratki naglašeni u	u	u; 1567 še: ú	u	u ú	u
nenaglašeni u	u v	u	u	u v ú	u v
v ¹	u v f vu	v u	u v	v u ú	v v uv vv vu
vu ¹	vu uu uv	1567: ú	uu	vu vú	vu uv
z	f s z ff fs	s f	s f fs	s f fs	s f fs
ž	sh fh ßh fsh fch	sh fh	sh	sh	sh fh

¹ Razlikovanje med *u* in *v* je bilo do DB 1584 v veliki meri vezano na tedanja splošna pravila zapisovanja (*v* na začetku besede, *u* v ležečem tisku, sredi besede in pogosto na koncu besede, izključno *V* pri rabi velikih tiskanih črk).

5 Literatura (v izboru)

- Kozma AHAČIČ, 2006: Rekonstruiranje zgodovinskih jezikovnih situacij: metode, problemi in primeri. *Jezik in slovstvo* 51/3–4. 7–23.
- 2007: *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. (Zbirka *Linguistica et philologica* 18.)
- 2008/2009: Skladnja in retorični modeli v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja. *Slavistična revija* 56/4, 57/1, *Trubarjeva številka*. 93–104.
- 2011: Nekaj vidikov umeščanja slovenščine v evropski jezikovni prostor 16. stoletja. *Jeziki, identitete, pripadnosti med središči in obrobji*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 109–122.
- 2014: Neue Entdeckungen und Erkenntnisse zum slovenschen Protestantismus. *Zeitschrift für Slawistik* 59/3. 385–398.
- 2014a: *The history of linguistic thought and language use in 16th century Slovenia*, Frankfurt am Main: P. Lang. (Thought, society, culture 1.)
- 2020: Razvoj slovenskega knjižnega jezika v 16. stoletju v številkah. *Slavistična revija* 68/1. 3–19.
- 2020a: Reformacija kot obdobje nastanka slovenskega knjižnega jezika in prikaz nastajajočega jezika v slovarju. *Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine; Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja; Veliki madžarsko-slovenski spletni slovar*. Maribor: Univerzitetna založba. 251–262. (Mednarodna knjižna zbirka Zora 135.)
- Kozma AHAČIČ, Andreja LEGAN RAVNIKAR, Majda MERŠE, Jožica NARAT, France NOVAK, 2011: *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. (Zbirka Slovarji.)
- Kozma AHAČIČ, Metod ČEPAR, Alenka JELOVŠEK, Andreja LEGAN RAVNIKAR, Majda MERŠE, Jožica NARAT, France NOVAK, 2016: *SSKJ16: priročnik za sestavljanje in vpisovanje gesel: različica 2016, 23. 12. 2016*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- Anton BAJEC, 1950: *Besedotvorje slovenskega jezika. I. Izpeljava samostalnikov*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- 1952: *Besedotvorje slovenskega jezika. II. Izpeljava pridevnikov. III. Zloženke*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- 1959: *Besedotvorje slovenskega jezika. IV. Predlogi in predpone*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Ivan BELOSTENEC, 1740: *GAZOPHYLACIUM, SEU LATINO-ILLYRICORUM ONOMATUM AERARIUM. I. GAZOPHYLACIUM LATINO-ILLYRICUM, II. GAZOPHYLACIUM ILLYRICO-LATINUM*. Zagrebiae. Reprint: Zagreb, 1973.
- France BEZLAJ, 1976–2007: *Etimološki slovar slovenskega jezika*. I (1976): A–J; II (1982): K–O; III (1995): P–S, dopolnila in uredila Marko Snoj in Metka Furlan; IV (2005): Š–Ž. Avtorji gesel France Bezljaj, Marko Snoj in Metka Furlan; V (2007): Kazala. Izdelala Marko Snoj in Simona Klemenčič. Ljubljana: Mladinska knjiga (I–III); SAZU, ZRC SAZU, Založba ZRC SAZU (IV–V).
- Bibel-Lexikon*, 1968. Zweite, neu bearbeitete und vermehrte Auflage. Tübingen: Benziger Verlag.
- Biblija.net: Sveto pismo na internetu*. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije. www.biblija.net.
- Matej CIGALE, 1860: *Deutsch-flovenijches Wörterbuch*. Laibach: Gedruckt bei Iosef Blasnik.
- Metod ČEPAR, 2015: Odrazi samostalnikov moškega spola praslovanske akcentske paradigme a v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja. *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 10. 81–97.
- 2017: *Praslovanski ijevski samostalniki moškega spola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. (Zbirka *Linguistica et philologica* 35.)
- 2020: Problematika prikaza naglasne in oblikoslovne pojavnosti iztočnic v Slovarju slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja. *Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine; Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja; Veliki madžarsko-slovenski spletni slovar*. Maribor: Univerzitetna založba. 309–322. (Mednarodna knjižna zbirka Zora 135.)
- Der digitale Grimm. Deutsches Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm*, 2004. Version 05–04. Frankfurt am Main: Zweitausendeins.
- Anton DOKLER, 1915: *Grško-slovenski slovar*. Ljubljana: Knezoškofijski zavod sv. Stanislava v Št. Vidu nad Ljubljano.
- Anton GRABNER-HAIDER in Jože KRAŠOVEC s sodelavci, 1984: *Biblični leksikon*. Celje: Mohorjeva družba.
- Jakob und Wilhelm GRIMM, 1854–1971: *Deutsches Wörterbuch* 1–17. Leipzig: S. Hirzel.
- Helena JAZBEC, 2007: *Nemške izposojenke pri Trubarju: Na primeru besedila Ena dolga predgovor*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. (Zbirka *Linguistica et philologica* 17.)

- Alenka JELOVŠEK, 2011: Neosebna raba oblike *ono* v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. *Slavistična revija* 59/4. 415–435.
- 2016: »My sva téh svetnikou otroci«: dvojnina osebnih zaimkov v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja. *Slavistična revija* 64/2. 95–112.
- 2016a: Raba naglasnih in naslonskih oblik nepovratnih osebnih zaimkov v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja. *Jezikoslovni zapiski* 22/2. 7–29.
- 2019: Vpliv tujejezičnih pravopisnih norm na ugotavljanje glasovne podobe besedja slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja. *Slovenski javni govor in jezikovno-kulturna (samo)zavest*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 213–220. (Obdobja 38.)
- 2020: Prikaz pisne in glasovne variantnosti iztočnic v SSKJ16. *Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine; Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja; Veliki madžarsko-slovenski spletni slovar*. Maribor: Univerzitetna založba. 287–308. (Mednarodna knjižna zbirka Zora 135.)
- Alenka JELOVŠEK in Tomaž ERJAVEC, 2019a: A corpus-based study of 16th-century Slovene clitics and clitic-like elements. *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 12. 3–19.
- Andreja LEGAN RAVNIKAR, 2007: O konverziji kot postopku knjižne (terminološke) tvorbe pri slovenskih protestantskih piscih 16. stoletja. *Riječ* 13/2. 108–127.
- 2008: Pridevniške tvorjenke na -ski, -ški, -čki in -cki v Trubarjevih in Dalmatinovih prevodih biblijskih besedil. *Slavia Centralis* 1/2. 53–66.
- 2008a: *Slovenska krščanska terminologija, Od Brižinskih spomenikov do srede 19. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, ZRC SAZU. (Lingua Slovenica 4.)
- 2008–2009: Besedotvorna podoba slovenske knjižne leksike 16. stoletja s poudarkom na pridevniških tvorjenkah. *Slavistična revija* 56/4, 57/1, *Trubarjeva številka*. 69–91.
- 2014: Problematika germanizmov v zgodovinskem slovarju knjižne slovenščine 16. stoletja. *Slovenski jezik na stičišču več kultur*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti. 70–84. (Mednarodna knjižna zbirka Zora 102.)
- 2015: Iz slovaropisne delavnice: ugotavljanje in strukturiranje pomenov pri večpomenskih leksemih v zgodovinskem slovarju. *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 449–456. (Obdobja 34.)
- 2017: K problematiki vpliva stičnega jezika – nemščine na semantične spremembe in stilno vrednost najstarejše slovenske knjižne leksike (16. stoletje). *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 11. 35–53.
- 2019: Neslovnični kvalifikatorji in kvalifikatorska pojasnila v zgodovinskem slovaropisju. *Slavia Centralis* 12/1. 158–168.
- 2019a: Slovnični spol prevzetih samostalnikov v knjižni slovenščini 16. stoletja: od besedilnih virov k slovarju. *Slavistična revija* 67/2. 263–271.
- 2020: Pomenske lastnosti knjižne leksike v zgodovinskem slovarju SSKJ16. *Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine; Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja; Veliki madžarsko-slovenski spletni slovar*. Maribor: Univerzitetna založba. 263–286. (Mednarodna knjižna zbirka Zora 135.)
- Annelies LÄGREID, 1967: *Hieronymus Megiser, Slovenisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch. Neugestaltung und Faksimile der ersten Ausgabe aus dem Jahre 1592*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Martin LUTHER, 1545: *Biblia, Das ist die gantze Heilige Schrift Deudsch auff's new zugericht*. Wittenberg. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1974.
- Majda MERŠE, 1990: Jezikovne spremembe v Trubarjevih prevodih Nove zaveze. *Razprave XIII*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Razred za filološke in literarne vede. 163–179.
- 1995: *Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja = Aspect and aktionsart in the 16th century Slovene literary language*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede – Dela 44.)
- 2001: Popolni izpisi del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja in zamisel slovarske predstavitve besedja. *450-letnica slovenske knjige in slovenski protestantizem*. Ljubljana: Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 128–150.
- 2004: Besednovrstna in druga slovnična problematika besedja slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. *Jezikoslovni zapiski* 10/1. 7–32.
- 2008/2009: Oblikoslovje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja. *Slavistična revija* 56/4, 57/1, *Trubarjeva številka*. 47–68.
- 2009: *Slovenski knjižni jezik 16. stoletja: Razprave o oblikoslovju, besedotvorju, glasoslovju in pravopisu*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. (Zbirka Linguistica et philologica 23.)
- 2011: Vloga kazalk v slovenskem zgodovinskem slovaropisju. *Izzivi sodobnega slovenskega slovaropisja*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. 334–352. (Mednarodna knjižna zbirka Zora 75.)
- 2013: *Slovenski knjižni jezik 16. stoletja: Razprave o jezikovnem sistemu, besedju in prevodni problematiki*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. (Zbirka Linguistica et philologica 29.)
- 2015: Kreljeva Postilla slovenska (1567) v odnosu do Spangenbergove prevodne predloge. *Stati inu obstatu* 21/22. 74–97.
- 2015a: Slovnična obvestilnost slovenskega zgodovinskega slovaropisja. *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 503–510. (Obdobja 34.)
- 2017: Raba glagola *biti sem* v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja. *Jezikoslovni zapiski* 23/2. 211–227.

- 2019. Frazni glagoli v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja. *Slavia Centralis* 12/1. 142–157.
- 2020: Bohoričev prispevek slovenskemu slovaropisju. *Stati inu obstati: revija za vprašanja protestantizma* 16/32. 247–267, 459–463.
- 2020a: Koncept Slovarja slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja. *Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine; Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja; Veliki madžarsko-slovenski spletni slovar*. Maribor: Univerzitetna založba. 236–250. (Mednarodna knjižna zbirka Zora 135.)
- Majda MERŠE, Kozma AHACIČ, Andreja LEGAN RAVNIKAR, Jožica NARAT, France NOVAK, Francka PREMK, 2006: Wortschatz der slowenischen Bibelübersetzungen des 16. Jahrhunderts. *Matthäus-Evangelium (1555); Paulus, Römerbrief (1560); Paulus-Briefe (1561, 1567); Psalter (1566); Neues Testament (1581–82) übersetzt von Primož Trubar. Jesus Sirach (1575); Pentateuch (1578); Proverbia (1580) übersetzt von Jurij Dalmatin. Kommentare*. Paderborn – München – Wien – Zürich: Ferdinand Schöningh. 99–325. (Biblia Slavica. Serie IV: Südslavische Bibeln, Band 3,2.)
- Majda MERŠE, Franc JAKOPIN, France NOVAK, 1992: Fonološki sistem knjižnega jezika slovenskih protestantov. *Slavistična revija* 40/4. 321–340.
- Majda MERŠE, France NOVAK, Francka PREMK, 2001: *Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, Poskusni snopič*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Jakob MÜLLER, 2005: Prekmursko besedje v Registru 1584? *Prekmurska narečna slovstvena ustvarjalnost*. Petanjci: Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija. 130–139.
- Jožica NARAT, 1996: Izrazi za 'učenec' pri slovenskih protestantskih piscih. *III. Trubarjev zbornik*. Ljubljana: Slovenska matica, Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar. 263–272.
- 2007: Življenje besed v Bibliji: od nog do glave. *Jezi-koslovni zapiski* 13/1–2, *Merkujev zbornik*. 285–296.
- 2008/2009: Slovenski knjižni jezik 16. stoletja v luči besedoslovnih raziskav. *Slavistična revija* 56/4, 57/1, *Trubarjeva številka*. 105–138.
- France NOVAK, 1983/84: Stavčna tipologija v Dalmatinovi Gmajni predgovori čez vso sveto Biblio. *Jezik in slovstvo* XXIX/6. 183–187.
- 2004: *Samostalniška večpomenskost v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. (Zbirka Linguistica et philologica 10.)
- 2006: Predponi v- in u- v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. *Stati inu obstati* 2/3–4. Ljubljana: Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar. 138–159.
- 2008/2009: Slovarska členjenost besedja glede na besednovrstnost in pomenskost: števnik v 16. stoletju. *Slavistična revija* 56/4, 57/1, *Trubarjeva številka*. 139–163.
- 2011: Predlog v v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja. *Globinska moč besede*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. 126–142. (Mednarodna knjižna zbirka Zora 80.)
- France NOVAK, Franc JAKOPIN, Majda MERŠE, 1996: *Karakteristika besedišča slovenskih protestantov. III. Trubarjev zbornik*. Ljubljana: Slovenska matica, Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar. 293–307.
- Vatroslav OBLAK, 1894: Protestantske postile v slovenskem prevodu. *Letopis Matice Slovenske*. 202–219.
- Martina OROŽEN, 1996: *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika (od Brižinskih spomenikov do Kopitarja)*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.
- 2003: *Razvoj slovenske jezikoslovne misli*. Maribor: Slavistično društvo Maribor. (Zora 26.)
- 2008/2009: Trubarjeva ubeseditve evangelijskih povzetkov v novozaveznih besedilih (sistemski in upovedovalni vidik). *Slavistična revija* 56/4, 57/1, *Trubarjeva številka*. 319–337.
- 2010: *Kulturološki pogled na razvoj slovenskega knjižnega jezika: od sistema k besedilu*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. (Mednarodna knjižna zbirka Zora 74.)
- Marijan PEKLAJ, 1984: *Sveto pismo, izročilo in Cerkev v predgovorih Jurija Dalmatina v Bibliji 1584*. Inavguralna disertacija. Ljubljana.
- Maks PLETERŠNIK, 1894–1895: *Slovensko-nemški slovar*. I: A–O (1894), II: P–Ž (1895). Ljubljana: Knezoškofijstvo.
- Breda POGORELEC, 1972: *Trubarjev stavek. VIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 305–321.
- 2011: *Zgodovina slovenskega knjižnega jezika: Jezikoslovní spisi I*. Ur. Kozma Ahačić. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. (Zbirka Lingua Slovenica. Fontes 1)
- Francka PREMK, 1992: *Korenine slovenskih psalmov*. Ljubljana: Trubarjevo društvo.
- 2006: Vseslovska besedica *sam* pri slovenskih protestantskih piscih in v luči primerjav. *Riječ* 12/2. 69–78.
- 2008–2009. Vloga izvirnika pri pomenoslovnih vprašanjih v svetopisemskem gradivu za slovar slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. *Slavistična revija* 56/4, 57/1, *Trubarjeva številka*. 339–354.
- Valentin PUTANEC, 1979: Mali diferencijalni hrvatsko-slovenski rječnici iz 1578., 1584. i 1592. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Knjiga* 376. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. 159–215.
- Jože RAJHMAN, 1977: *Prva slovenska knjiga v luči teoloških, literarno-zgodovinskih, jezikovnih in zgodovinskih raziskav*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- 1986: *Trubarjeva Ena dolga predgovor*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Fran RAMOVŠ, 1924: *Historična gramatika slovenskega jezika, II. Konzonantizem*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.

- – 1936: *Kratka zgodovina slovenskega jezika I*. Ljubljana: Akademski založba.
- – 1952: *Morfologija slovenskega jezika*. Ljubljana: DZS za Univerzitetno študijsko komisijo.
- – 1971: *Zbrano delo. Prva knjiga*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede – Dela 23/1, Inštitut za slovenski jezik – Dela 11/1.)
- – 1997: *Zbrano delo. Druga knjiga*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede – Dela 23/II.)
- Jakob RIGLER, 1968: *Začetki slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede – Dela 22, Inštitut za slovenski jezik – Dela 10.)
- – 2001: *Zbrani spisi 1. Jezikovnozgodovinske in dialektološke razprave*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, 1880–1976. Knjige I–XXIII. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika, 1984–2020. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti i Zavod za jezik IFF – Zagreb (1984–1989), Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Zavod za hrvatski jezik HFI – Zagreb (1991–1995), Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje (1999–2020).
- Marko SNOJ, 2003: *Slovenski etimološki slovar*. Druga, pregledana in dopolnjena izdaja. Ljubljana: Modrijan.
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, 2001. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti in Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.
- SSKJ I–V = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* I (A–H, 1970), II (I–Na, 1975), III (Ne–Pren, 1979), IV (Preo–Š, 1985), V (T–Ž, 1991). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Državna založba Slovenije.
- Jože STABEJ, 1977: *Hieronimus Megiser, Slovensko-latinsko-nemški slovar*. Hieronimus Megiser. Thesaurus polyglottus. Iz njega je slovensko besedje z latinskimi in nemškimi pomeni za Slovensko-latinsko-nemški slovar izpisal in uredil Jože Stabej. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede – Dela 32.)
- – 1997: *Slovensko-latinski slovar po: Matija Kastelec – Gregor Vorenc, Dictionarium latino-carniolicum (1680–1710)*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Hildegard STRIEDTER-TEMPS, 1963: *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*. Wien: Im Kommission bei Otto Harrasowitz.
- Sveto pismo stare in nove zaveze*, 1996. Slovenski standardni prevod iz izvornih jezikov. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije.
- P. Stanislav ŠKRABEC, 1994–1998: *Jezikoslovna dela 1–4* (1: 1994, 2: 1994, 3: 1995, 4: 1998). Ur. J. Toporišič. Nova Gorica: Franciški samostan Kostanjevica.
- France TOMŠIČ, 1939: Refleksivni glagoli v slovenščini. *Slovenski jezik* II. 155–169.
- Jože TOPORIŠIČ, 1982: *Nova slovenska skladnja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- – 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- – 2000: *Slovenska slovnica*. Četrta, prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Obzorja.
- Eva TRIVUNOVIČ, 2019: Diahrono raziskovanje biblijskih in izbiblijskih frazemov. *Jezikoslovni zapiski* 25/2. 47–61.
- – 2020: Variante in modifikacije (iz)biblijskih frazemov. *Jezikovne tehnologije in digitalna humanistika*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino. 158–166.
- – 2020a: Tipi stalnih besednih zvez v Slovarju slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja. *Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine; Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja; Veliki madžarsko-slovenski spletni slovar*. Maribor: Univerzitetna založba. 323–335. (Mednarodna knjižna zbirka Zora 135.)
- Ada VIDOVIČ-MUHA, 2011: *Slovensko skladišjsko besedotvorje*. 2. razširjena in dopolnjena izd. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- – 2013: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*. 2., dopolnjena izd. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- – 2019: *Iz zgodovine slovenskega besedotvorja*. 1. izd. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Fran WIESTHALER, 1993–2007: *Latinsko-slovenski slovar*. 1 (1993): A–Col, 2 (1995): Coll–Ex, 3 (1999): F–K, 4 (2002): L–Perf, 5 (2005): Perg–Sic, 6 (2007): Sid–Z. Ljubljana: Založba Kres.
- Jonatan VINKLER, Igor GRDINA (ur. zbirke), 2002–2018: *Zbrana dela Primoža Trubarja I–XIV*. Ljubljana: Rokus in Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar (I–V); Ljubljana: Pedagoški inštitut (VI–XIV).
- Andreja ŽELE, 2004: Povedkovnik v slovenščini. *Jezikoslovni zapiski* 10/1. 33–42.
- – 2008: *Vezljivostni slovar slovenskih glagolov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. (Zbirka Slovarji.)

6 Okrajšave

–	nedoločljivo, neugotovljivo
1. os.	prva oseba
2. os.	druga oseba
3. os.	tretja oseba
A. J.	Alenka Jelovšek
A. L. R.	Andreja Legan Ravnikar
arab.	arabščina, arabsko
aram.	aramejščina, aramejsko
bav.	bavarščina, bavarsko
bibl.	biblijsko
bot.	botanično
brezoseb.	brezosebkovna raba
čl.	členek
daj.	dajalnik
del.	deležnik
del. na -l	deležnik na -l
dol. obl.	določna oblika
dov.	dovršni, dovršnik
dv.	dvojina
ed.	ednina
ekspr.	ekspresivno
elipt.	eliptično
evfem.	evfemistično
F. N.	France Novak
F. P.	Francka Premk
gl.	glej
glag.	glagol
glav.	glavni
gr.	grščina, grško
hebr.	hebrejščina, hebrejsko
hrv.	hrvaščina, hrvaško
im.	imenovalnik
iron.	ironično
it.	italijanščina, italijansko
itd.	in tako dalje
J. N.	Jožica Narat
jezikosl.	jezikoslovno
K. A.	Kozma Ahačič
kak.	kakovostni
katol.	katoliško
kaz.	kazalni
količ.	količinski
kor.	koroško
lat.	latinščina, latinsko
ločil.	ločilni
m.	moški spol
M. Č.	Metod Čepar
M. M.	Majda Merše
madž.	madžarščina, madžarsko

medm.	medmet
mer.	merni
mest.	mestnik
mn.	množina
mnog.	mnogostni
nač.	načinovni
nedol.	nedoločni, nedoločnik
nedol. obl.	nedoločna oblika
nedov.	nedovršni, nedovršnik
nem.	nemščina, nemško
nepregib.	nepregibno
nepreh.	neprehodni
neskl.	nesklonljivi, nesklonljivo
nv.	nova visoka nemščina, novovisokonemško
or.	orodnik
os.	oseba
oseb.	osebni
ozir.	oziralni
pesn.	pesniško
poljubn.	poljubnostni
pooseb.	poosebljeno
posam.	posamostaljena pridevniška beseda
povdk.	povedkovnik
predl.	predlog
preh.	prehodni
preg.	pregovor
pren.	preneseno
pret.	preteklik
presež.	presežnik
prid.	pridevnik
prim.	primerjaj
primrk.	primernik
prisl.	prislov
prostor.	prostorski
protest.	protestantsko
protest. o katol.	protestanti/protestantsko o katoliškem
rod.	rodilnik
romun.	romunščina, romunsko
s.	srednji spol
sam.	samostalnik
sed.	sedanjik
slabš.	slabšalno
srlat.	srednjeveška latinščina, srednjeveško latinsko
srvn.	srednja visoka nemščina, srednjevisokonemško
stvn.	stara visoka nemščina, starovisokonemško
štev.	števnik
tož.	tožilnik
tur.	turščina, turško
vel.	velelnik
ver.	versko
vez.	veznik
vpraš.	vprašalni
vrst.	vrstni
vrstil.	vrstilni
zaim.	zaimek
ž.	ženski spol

7 Znaki

*	negotova rekonstrukcija, oznaka
◦	različica iztočnice na podlagi zapisa
[ ]	rekonstrukcija mesta naglasa
[?]	negotova rekonstrukcija mesta naglasa
P	število pojavitev iztočnice
K	število knjig s pojavitvijo iztočnice
	ločevalnik spremenljivih delov pri oblikoslovnem zaglavju
→	regularno nadaljevanje paradigme
/	različica
∴	dodatna različica
\	besednoredna različica pri glagolskih kalkih
▣	prekrivna oblika
∅	brezpredložna raba
[!]	nepričakovana oblika, potencialna napaka
◄◄	pisava narazen
◄	pisava skupaj
◄◄	prevladuje pisava narazen
◄	prevladuje pisava skupaj
◄◄	pisava skupaj in pisava narazen sta izenačeni
◻◻	podatek glede pisave skupaj in narazen je nepoveden
Ⓟ	velika začetnica
Ⓜ	mala začetnica
Ⓟ	prevladuje velika začetnica
Ⓜ	prevladuje mala začetnica
Ⓟ	podatek o rabi velike in male začetnice je nepoveden
//	podpomen
/	pomenski odtenek
	znak za prelom vrstice (pri pesemskih zgledih)
<>	oklepaj, ki vsebuje besedilo opombe
[ ]	oklepaj, ki označuje urednikovo pojasnilo ali poseg
..	izpust
◆—	terminološko gnezdo prve stopnje
◆--	terminološko gnezdo druge stopnje
●—	frazeološko gnezdo prve stopnje
●--	frazeološko gnezdo druge stopnje
⌘	razdelek z etimološko kazalko
≡	število primerov je izenačeno
↘	opozorilo na skupni pojavitveni sklop ali skupno oblikoslovno zaglavje
↗	skupni pojavitveni sklop ali skupno oblikoslovno zaglavje